

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΠΜΣ: ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΑΣΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ & ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΑΛΛΑΓΕΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2018-2019

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Ασημακοπούλου Μαριάνθης του Ασημάκη

A.M.: 7340010318002

**ΤΑ ΑΡΘΡΑ 71 ΑΚ ΚΑΙ 922 ΑΚ
ΜΙΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ**

Επιβλέποντες

Δ. Λιάππης

Ζ. Τσολακίδης

Γ. Γεωργιάδης

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2019

Copyright © [*Ασημακοπούλου Μαριάνθη, 2019*]

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

**ΤΑ ΑΡΘΡΑ 71 ΑΚ ΚΑΙ 922 ΑΚ
ΜΙΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ**

Περιεχόμενα

<i>Συντομογραφίες</i>	<i>6</i>
<i>Εισαγωγή.....</i>	<i>7</i>
<i>Το άρθρο ΑΚ 71</i>	<i>8</i>
<i>Γενικές παρατηρήσεις.....</i>	<i>8</i>
<i>Η θεμελίωση της ευθύνης του νομικού προσώπου και η σύνδεση της με τις θεωρίες που αναπτύχθηκαν επί του θέματος</i>	<i>9</i>
<i>Η οργανική θεωρία.....</i>	<i>10</i>
<i>Η κριτική επί της οργανικής θεωρίας.....</i>	<i>10</i>
<i>Η εις ολόκληρον ευθύνη φυσικού και νομικού προσώπου και η συμβολή του επιχειρήματος αυτού στην κριτική κατά της οργανικής θεωρίας</i>	<i>13</i>
<i>Η θέση της νομολογίας ως προς την οργανική θεωρία.....</i>	<i>17</i>
<i>Η έννοια του αντιπροσωπευτικού οργάνου - μία προσπάθεια μετάβασης από το γράμμα στον σκοπό του νόμου.....</i>	<i>18</i>
<i>Ειδικότερα η εφαρμογή της έννοιας του αντιπροσωπευτικού οργάνου στις ανώνυμες εταιρίες</i>	<i>20</i>
<i>Η έννοια της εσωτερικής αιτιώδους συνάφειας μεταξύ πράξεως ή παραλείψεως και ανατεθειμένων καθηκόντων.....</i>	<i>22</i>
<i>Ο καταλογισμός της γνώσης των οργάνων στο νομικό πρόσωπο, μία προσέγγιση υπό την σκοπιά της ΑΚ 71.....</i>	<i>23</i>
<i>Το άρθρο 922 ΑΚ</i>	<i>27</i>
<i>Το στοιχείο της εξάρτησης του προστηθέντα στην υπηρεσία του προστήσαντα</i>	<i>27</i>
<i>Η προϋπόθεση της εσωτερικής αιτιώδους συνάφειας κατά ΑΚ 922</i>	<i>29</i>
<i>Η συμβολή των τρίτων ζημιωθέντων στην θεμελίωση της αιτιώδους διαδρομής</i>	<i>31</i>
<i>Η θεωρία του αναγκαίου μέσου.....</i>	<i>33</i>
<i>Το κριτήριο των τυπικών κινδύνων.....</i>	<i>35</i>
<i>Συμπέρασμα.....</i>	<i>38</i>
<i>922 ΑΚ και ομοιότητες με 71 ΑΚ.....</i>	<i>40</i>
<i>Τα κοινά σημεία των δύο διατάξεων</i>	<i>40</i>

<i>Οι διαφοροποιήσεις στην εφαρμογή των δύο διατάξεων</i>	40
<i>Ο σκοπός των κανόνων ΑΚ 71 και ΑΚ 922</i>	44
<i>Η ερμηνεία των διατάξεων από την σκοπιά της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου και η σύνδεση τους με το στοιχείο του καταλογισμού της γνώσης</i>	45
<i>Επίλογος</i>	47
<i>Βιβλιογραφία.....</i>	49
<i>Νομολογία</i>	50

Συντομογραφίες

ΑΕ	Ανώνυμη Εταιρεία
ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΠ	Άρειος Πάγος
Αρ.	Άρθρο
Αριθ.	Αριθμός
Αρμ.	Αρμενόπουλος
Βλ.	Βλέπε
ΓενΑρχ.	Γενικές Αρχές
ΓενΕνοχ.	Γενικό Ενοχικό
ΓερμΑΚ	Γερμανικός Αστικός Κώδικας
ΔΕΕ	Δίκαιο Επιχειρήσεων και Εταιρειών
ΔΣ	Διοικητικό Συμβούλιο
ΕΕμπΔ	Επιθεώρηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΕργΔ	Επιθεώρηση Εργατικού Δικαίου
ΕλλΔνη	Ελληνική Δικαιοσύνη
ΕφΑθ	Εφετείο Αθηνών
ΕφΘες	Εφετείο Θεσσαλονίκης
ΕφΛαρ	Εφετείο Λάρισας
ΕφΠατρ	Εφετείο Πατρών
ΕφΠειρ	Εφετείο Πειραιώς
ΚριτΕ	Κριτική Επισκόπηση
ΜΠρΘεσσαλ	Μονομελές Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης
Ν.	Νόμος
ΝοΒ	Νομικό Βήμα
ΠΠρΑθ	Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών
Σελ.	Σελίδα
ΤΝΠ	Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών

Εισαγωγή

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης είναι κατ' αρχάς μία γενική παρουσίαση των άρθρων 71 ΑΚ και 922 ΑΚ. Σε πρώτη φάση δηλαδή θα γίνει μία ανάλυση του άρθρου 71 ΑΚ σε συνδυασμό με μία προσπάθεια δικαιολόγησης της θεσμοθέτησης της εν λόγω διάταξης. Σε επόμενο στάδιο θα αναζητηθούν οι θεωρητικές καταβολές της διάταξης αυτής μαζί με την αναπόφευκτη νομολογιακή τους αντιμετώπιση και θα εξεταστούν οι προϋποθέσεις της διάταξης αυτής με ιδιαίτερη έμφαση στην έννοια του αντιπροσωπευτικού οργάνου που αποτελεί και το πιο σύνθετο ζήτημα του εν λόγω κανόνα δικαίου. Τέλος, θα γίνει μία προσπάθεια σύνδεσης του κανόνα της ΑΚ 71 με την έννοια του καταλογισμού της γνώσης στα νομικά πρόσωπα βλέποντας αν τελικά είναι η διάταξη αυτή επιβοηθητική για τον σκοπό αυτό.

Στην συνέχεια θα επιχειρηθεί μία ανάλυση, που θα κάνει και χρέη αντιπαραβολής, της διάταξης του άρθρου ΑΚ 922 με ιδιαίτερη έμφαση εδώ στην προϋπόθεση της εσωτερικής αιτιώδους συνάφειας, ανάλυση η οποία κατ' αναλογική εφαρμογή δίνει έναυσμα και για τη θεμελίωση της αιτιώδους συνάφειας κατ' άρθρο 71 ΑΚ. Οι νομολογιακές αναφορές στο σημείο αυτό είναι επίσης χρήσιμες, προκειμένου να δούμε πως αντιμετωπίζει μέχρι σήμερα η νομολογία το ζήτημα της ευθύνης του προστήσαντος και της αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της ζημίας του προστηθέντος και της ανάθεσης καθήκοντος σε αυτόν από τον προστήσαντα.

Τέλος, δεδομένου ότι πολλά ζητήματα των διατάξεων αυτών αξίζει να ιδωθούν από κοινού, θα επιχειρηθεί μία συγκριτική επισκόπηση των δύο διατάξεων μέσα από μία προσπάθεια ένταξης τους σ' ένα κοινό σύστημα διατάξεων που ρυθμίζει την ευθύνη, αντικειμενική στο δίκαιο μας, του οικονομικού κυρίου μιας υπόθεσης για ζημιογόνες πράξεις ή παραλείψεις προσώπων που εργάζονται για την εξυπηρέτηση και προώθηση των συμφερόντων του. Στο πλαίσιο αυτό θα αναζητηθεί ο σκοπός της ρύθμισης των διατάξεων αυτών που σε ένα μεγάλο βαθμό είναι κοινός, αλλά και η θεμελίωση τους από την σκοπιά των κανόνων της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου.

Το άρθρο ΑΚ 71

Γενικές παρατηρήσεις

Η διάταξη του άρθρου ΑΚ 71 εντάσσεται σ' ένα πλέγμα διατάξεων που ρυθμίζουν την ικανότητα δικαίου των νομικών προσώπων και συγκεκριμένα τόσο την ικανότητα κατάρτισης δικαιοπραξιών δια μέσου των οργάνων τους, όσο και την αποζημιωτική τους ευθύνη. Ανάγουν δηλαδή το νομικό πρόσωπο σε υποκείμενο δικαιοπρακτικής και αδικοπρακτικής ευθύνης.¹ Η ικανότητα δικαίου του νομικού προσώπου πραγματώνεται δια των οργάνων του, καθώς το νομικό πρόσωπο δεν έχει από μόνο του την ικανότητα της πράξεως με την έννοια της «ηθελημένης ανθρώπινης ενέργειας που επιφέρει μεταβολή στον εξωτερικό κόσμο».² Ειδικότερα, η διάταξη ΑΚ 71 οριοθετεί την «ευθύνη του νομικού προσώπου για πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων που το αντιπροσωπεύουν»,³ την υποχρέωση του προς αποζημίωση για όσες πράξεις ή παραλείψεις έλαβαν χώρα κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους και τέλος ιδρύει την εις ολόκληρον ευθύνη φυσικού και νομικού προσώπου και το επακόλουθο αναγωγικό δικαίωμα του τελευταίου προς το υπαίτιο όργανο.

Από μία πρώτη ανάγνωση της διάταξης αυτής, η οποία εισήχθη στο δικαϊκό μας σύστημα κατόπιν επιρροής από το αντίστοιχο άρθρο του γερμανικού αστικού κώδικα,⁴ μπορεί κανείς να εισάγει ορισμένα πρώτα σύντομα συμπεράσματα. Πρώτον, πρόκειται για έναν μη αυτοτελή κανόνα δικαίου, καθώς δεν εισάγει κάποιον νέο νόμιμο λόγο ευθύνης, αλλά στηρίζεται στους ήδη υπάρχοντες νόμιμους λόγους ευθύνης που προβλέπονται στον αστικό κώδικα, όπως η ευθύνη από αδικοπραξία κατ' ΑΚ 914 ή 919, η ευθύνη από αθέτηση προϋφιστάμενης ενοχικής υποχρέωσης, ακόμα και η ευθύνη από διακινδύνευση.⁵ Στο σημείο αυτό αξίζει να αναφερθεί ότι η διάταξη αυτή έχει ευρύτερο αντικειμενικό πεδίο εφαρμογής σε σχέση με τις διατάξεις των άρθρων ΑΚ 334 και ΑΚ 922, τα οποία διαχωρίζουν τους νόμιμους λόγους ευθύνης αποδίδοντας στο μεν πρώτο από τα εν λόγω άρθρα την αθέτηση ενδοσυμβατικής υποχρέωσης και στο δε δεύτερον την παραβίαση εξωσυμβατικής υποχρέωσης.⁶ Δεύτερον, η ευθύνη του νομικού προσώπου για πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του είναι γνήσια αντικειμενική ευθύνη, άνευ πταίσματος και καταλογίζονται σ' αυτό οι πράξεις ή οι παραλείψεις των οργάνων του, οι οποίες βαρύνονται με πταίσμα ανάλογο με

¹ Αρχανιωτάκης, Γ., *Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου*, 1989, (σελ. 123).

² Γαζής, Αν. Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου, τόμος Β'2, Τα Νομικά Πρόσωπα, 1974.

³ Αρ. 71 ΑΚ.

⁴ Βλ. αρ. 31 γερμΑΚ.

⁵ ΑΠ 25/2000 ΝοΒ 49, 29, Γεωργιάδης, Απ. Σ., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, Δίκαιο και Οικονομία, 4^η έκδοση, 2012, σελ. 207.

⁶ Αρχανιωτάκης, Γ., *Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου*, 1989, σελ. 107.

το νόμιμο λόγο ευθύνης στον οποίο θεμελιώνονται. Για τη θεμελίωση της ευθύνης προς αποζημίωση του νομικού προσώπου απαιτείται η πράξη ή παράλειψη του οργάνου να γεννά υποχρέωση προς αποζημίωση κατά τον οικείο κανόνα ευθύνης.⁷ Στο νομικό πρόσωπο καταλογίζονται δηλαδή οι ενέργειες των οργάνων του, χωρίς όμως να έχει το ίδιο το νομικό πρόσωπο ικανότητα προς καταλογισμό.⁸ Τέλος, για να μπορεί να θεμελιωθεί επιτυχώς η ευθύνη του νομικού προσώπου για τις πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων που το αντιπροσωπεύουν θα πρέπει να διευκρινιστούν καταρχάς τα πρόσωπα που εντάσσονται στον κύκλο των αντιπροσωπευτικών οργάνων και στην συνέχεια να αναζητηθεί αν η ενέργεια του εκάστοτε «οργάνου» έγινε κατά την εκτέλεση των καθηκόντων που του είχαν ανατεθεί. Με άλλα λόγια αναζητείται αν υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της πράξης ή παράλειψης και της ανάθεσης ενός καθήκοντος από την πλευρά του νομικού προσώπου.⁹

Συνοψίζοντας, οι προϋποθέσεις θεμελίωσης της ευθύνης του νομικού προσώπου για πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του κατ' ΑΚ 71, είναι οι εξής. Πρώτον, πρόκειται για πράξη ή παράλειψη που να μην συνίσταται σε δικαιοπραξία και να παράγει υποχρέωση αποζημιώσεως με βάση άλλες διατάξεις του ΑΚ, όπως για παράδειγμα εκείνες των άρθρων 914 και 919 ΑΚ. Δεύτερον, πρέπει η πράξη ή παράλειψη να συντελέστηκε από όργανα που αντιπροσωπεύουν το νομικό πρόσωπο. Η έννοια των αντιπροσωπευτικών οργάνων θα προσδιοριστεί κατωτέρω. Τρίτον, πρέπει η πράξη ή η παράλειψη να έγινε κατά την εκτέλεση των καθηκόντων, που είχαν ανατεθεί στο όργανο του νομικού προσώπου, πρέπει δηλαδή να βρίσκεται σε εσωτερική συνάφεια με την εκτέλεση των καθηκόντων του.¹⁰

Η θεμελίωση της ευθύνης του νομικού προσώπου και η σύνδεση της με τις θεωρίες που αναπτύχθηκαν επί του θέματος

Το νομικό πρόσωπο κατά τα οριζόμενα από τη διάταξη ΑΚ 71 ευθύνεται για τις πράξεις και τις παραλείψεις των οργάνων που το αντιπροσωπεύουν σαν να πρόκειται για πράξεις ή παραλείψεις του ίδιου του νομικού προσώπου.¹¹ Φαίνεται δηλαδή ότι ο νομοθέτης του αστικού κώδικα υιοθετεί την οργανική θεωρία για τη θεμελίωση της ευθύνης του νομικού προσώπου.

⁷ ΑΠ 1615/1999.

⁸ Κορνηλάκης Π., *Η ευθύνη από διακινδύνευση*, Θεσσαλονίκη, 1982.

⁹ ΕφΑθ 1575/2006, ΕλλΔνη 47, 1471.

¹⁰ ΑΠ 472/2018.

¹¹ Γεωργιάδης, Απ. Σ., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, Δίκαιο και Οικονομία, 4^η έκδοση, 2012, σελ. 207.

Η οργανική θεωρία

Κατά την οργανική θεωρία, καλούμενη και θεωρία του βουλευτικού οργάνου, η οποία οφείλει την ανάπτυξη της στο Γερμανό νομικό Gierke, τα νομικά πρόσωπα, αλλά και οι ενώσεις προσώπων που δεν διαθέτουν νομική προσωπικότητα, αντιμετωπίζονται ως κοινωνικοί οργανισμοί.¹² Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη θεωρία αυτή το νομικό πρόσωπο αποτελεί μία ζωντανή προσωπικότητα, έναν σύνθετο οργανισμό με δική του βούληση, εκφραζόμενη όμως διά των οργάνων του. Το νομικό πρόσωπο δηλαδή, επειδή το ίδιο δεν διαθέτει την ικανότητα του «φυσικώς πράττειν», επιστρατεύει τα όργανα του προκειμένου να εκφράσουν τη βούληση του και να προωθήσουν τον σκοπό του, όπως αυτός διατυπώνεται στο εκάστοτε καταστατικό ή στην εκάστοτε ιδρυτική πράξη. Οι πράξεις όμως και οι παραλείψεις των οργάνων του είναι κατά τη θεωρία αυτή πράξεις και παραλείψεις του ίδιου του νομικού προσώπου, το οποίο μπορεί να μην διαθέτει τη δυνατότητα του «φυσικώς πράττειν», έχει όμως την ικανότητα του «νομικώς πράττειν» και γι' αυτό του καταλογίζονται οι επιζήμιες ενέργειες των οργάνων του σαν δικές του ενέργειες.¹³

Η ΑΚ 71 λειτουργεί επομένως ως κανόνας καταλογισμού της ευθύνης του νομικού προσώπου για τις ενέργειες των οργάνων του. Έρχεται δηλαδή ο νομοθέτης με τη διάταξη αυτή να αντιμετωπίσει το νομικό πρόσωπο ως υποκείμενο δικαίου, το οποίο έχει δικαιώματα και υποχρεώσεις και συνεπώς πρέπει να αναλαμβάνει τον κίνδυνο των ζημιογόνων πράξεων ή παραλείψεων των οργάνων του. Εξομοιώνονται στην περίπτωση της διάταξης αυτής τα φυσικά με τα νομικά πρόσωπα ως ισότιμα υποκείμενα δικαίου και ειδικότερα από την άποψη της ικανότητας και των δύο να είναι φορείς αποζημιωτικής ευθύνης.¹⁴

Η κριτική επί της οργανικής θεωρίας

Η θεωρία αυτή, ακόμα και αν αποτελεί την κρατούσα σήμερα στη νομολογία των δικαστηρίων της χώρας μας,¹⁵ έχει δεχτεί ποικίλες κριτικές οι οποίες επικεντρώνονται κυρίως στο γεγονός ότι επιρρίπτεται στο νομικό πρόσωπο η ενέργεια των οργάνων του ως ίδια ενέργεια αφαιρώντας στην ουσία από το δρών όργανο το ενδεχόμενο αυτόβουλης δράσης, πράγμα το οποίο είναι και ιδιαίτερα αισθητό στην πράξη, ιδίως στις περιπτώσεις όπου οι ενέργειες εκτελούνται από διευθυντικά στελέχη, στα οποία μπορεί να δίνεται μεν μία γενική κατεύθυνση, αλλά λαμβάνουν σε μεγάλο βαθμό αποφάσεις με δική τους πρωτοβουλία.¹⁶

¹² Λιάπης, Δημ., *Η γνώση στα νομικά πρόσωπα*, Αθήνα – Κομοτηνή, 2009.

¹³ Αρχανιωτάκης, Γ., *Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου*, 1989.

¹⁴ Αρχανιωτάκης, Γ., *Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου*, 1989.

¹⁵ ΑΠ 472/2018.

¹⁶ Ρούσσο Κ., *Δίκαιο Νομικών Προσώπων*, Δίκαιο και Οικονομία, 2010, σελ. 310.

Έναυσμα στην κριτική αυτή δίνει και το πρόβλημα του καταλογισμού της γνώσης στα νομικά πρόσωπα, όπου συχνά παρατηρείται το φαινόμενο της διασποράς της γνώσης στο εσωτερικό των νομικών προσώπων με αποτέλεσμα να εμφανίζονται ποικίλες περιπτώσεις στις οποίες άλλο όργανο προβαίνει σε μία πράξη και άλλο διαθέτει την κρίσιμη γνώση.¹⁷ Τέλος, αφορμή στην ασκηθείσα κριτική έχουν δώσει και οι συναφείς διατάξεις των άρθρων 334 και 922 ΑΚ, στις οποίες θεμελιώνεται ευθύνη από αλλότριες πράξεις σε αντίθεση με την υπό κρίση διάταξη που σύμφωνα με την οργανική θεωρία εισάγεται ευθύνη για ίδιες πράξεις. Στο σημείο αυτό θα γίνει μία προσπάθεια αποτύπωσης της ασκηθείσας κριτικής στην θεωρία αυτή, σε συνδυασμό με την παρουσίαση κάποιων άλλων εκδοχών για τη θεμελίωση της ευθύνης του νομικού προσώπου για τις πράξεις και παραλείψεις των οργάνων του.

Είναι λοιπόν σωστή η πλήρης υιοθέτηση της οργανικής θεωρίας, σύμφωνα με την οποία οι πράξεις και παραλείψεις του οργάνου του νομικού προσώπου είναι ενέργειες του ίδιου του νομικού προσώπου και δηλαδή επιχειρείται μια εξομοίωση του νομικού προσώπου με το φυσικό πρόσωπο; Καλύτερη και πιο ορθή φαίνεται η άποψη σύμφωνα με την οποία το νομικό πρόσωπο δεν εξομοιώνεται με το φυσικό, αλλά οι πράξεις του φυσικού προσώπου καταλογίζονται στο νομικό πρόσωπο και αναλαμβάνει το τελευταίο την ευθύνη γι' αυτές σε μία προσπάθεια στάθμισης κόστους οφέλους, κατά την οποία το νομικό πρόσωπο είναι αυτό που εν τέλει ωφελείται ή όχι από την επιτυχή ή αποτυχή έκβαση μιας ενέργειας. Το νομικό πρόσωπο δηλαδή έρχεται απλώς να αναλάβει τον κίνδυνο από τις ενέργειες του φυσικού προσώπου χωρίς να τις αντιλαμβάνεται ως δικές του ενέργειες.¹⁸ Απονέμεται στο νομικό πρόσωπο η ικανότητα του «νομικώς πράττειν» με την έννοια ότι το νομικό πρόσωπο αναλαμβάνει τις έννομες συνέπειες από την φυσική πράξη ή παράλειψη του φυσικού προσώπου.¹⁹

Το φυσικό πρόσωπο ναι μεν δρα σύμφωνα με τα καθήκοντα που του έχουν ανατεθεί από το νομικό πρόσωπο, ωστόσο δεν μπορεί κανείς να παραβλέψει ότι εντός των ανατεθειμένων καθηκόντων του διατηρεί ένα πεδίο αυτονομίας της δράσης του. Οι δράσεις του φυσικού προσώπου μπορεί κάποιες φορές να ωφελήσουν το νομικό πρόσωπο περισσότερο απ' ότι ανέμενε και αντίστοιχα να το βλάψουν σε μεγαλύτερο βαθμό. Σε κάθε περίπτωση όμως το νομικό πρόσωπο θα έχει μεγαλύτερο κέρδος ή μεγαλύτερη ζημία από αυτή την ενέργεια. Υπό το σκεπτικό αυτό φέρει και την ευθύνη για τις πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του,

¹⁷ Λιάππης, Δημ., *Η γνώση στα νομικά πρόσωπα*, Αθήνα – Κομοτηνή, 2009.

¹⁸ Αρχανιωτάκης, Γ., *Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου*, 1989.

¹⁹ Κιτσαράς Λ., σε Ρούσσος Κ., *Δίκαιο Νομικών Προσώπων*, Δίκαιο και Οικονομία, 2010, σελ. 309.

χωρίς όμως ο καταλογισμός να εφαρμόζεται σε ακραίο σημείο χωρίς φραγμούς και προϋποθέσεις.

Υφίσταται πράγματι διάκριση μεταξύ νομικού και φυσικού δράστη, αφού φυσικός δράστης μπορεί στην πράξη να είναι μόνο ένα φυσικό πρόσωπο. Αυτό που τελικώς καταλογίζεται στο νομικό πρόσωπο είναι το πταίσμα του φυσικού προσώπου.²⁰ Αυτό συμβαίνει πρώτον γιατί το νομικό πρόσωπο δεν μπορεί να ευθύνεται ανεξαρτήτως πταίσματος του οργάνου του, να αντιμετωπίζεται δηλαδή δυσμενέστερα από το φυσικό πρόσωπο που προέβη στην παράνομη πράξη και δεύτερον γιατί το νομικό πρόσωπο στην ουσία αναλαμβάνει την ευθύνη για μία παράνομη και υπαίτια πράξη του φυσικού προσώπου, καθώς ως αναθέτων τα καθήκοντα αναλαμβάνει και τον κίνδυνο έναντι τρίτων της τυχόν παρανομίας και υπαιτιότητας του οργάνου. Την ανάληψη αυτού του κινδύνου που μπορεί ορισμένες φορές να αποβεί ζημιογόνα για το νομικό πρόσωπο έρχεται να ισορροπήσει η εφαρμογή της εις ολόκληρον ευθύνης και της άσκησης του αναγωγικού δικαιώματος από το νομικό πρόσωπο κατά του οργάνου του.

Έχει υποστηριχθεί επίσης στη θεωρία η άποψη σύμφωνα με την οποία η ευθύνη του νομικού προσώπου κατ' άρθρο ΑΚ 71 είναι ευθύνη από αλλότρια πράξη, όπως συμβαίνει με τα άρθρα 334 ΑΚ και 922 ΑΚ, που ανήκουν στο ίδιο σύστημα διατάξεων με την ΑΚ 71.²¹ Συγκεκριμένα, η άποψη αυτή θεμελιώνεται στο εξής επιχείρημα· οι πράξεις των οργάνων του νομικού προσώπου, όπως οι δικαιοπραξίες που διενεργούνται από τα όργανα του προς εξυπηρέτηση και προάσπιση του σκοπού του νομικού προσώπου, μπορούν να θεωρηθούν πράξεις που προέρχονται από τη βούληση του ίδιου του νομικού προσώπου. Ωστόσο, δεν μπορεί κανείς να υποστηρίξει το ίδιο και για τις αδικοπραξίες των οργάνων του νομικού προσώπου, καθώς αυτές σε καμία περίπτωση δεν εξυπηρετούν τον σκοπό του νομικού προσώπου. Κατά την άποψη αυτή επομένως, ο μόνος τρόπος καταλογισμού των αδικοπραξιών των οργάνων στο νομικό πρόσωπο είναι σύμφωνα με τη θεμελίωση της ευθύνης από αλλότριες πράξεις.²²

Αν όμως η ευθύνη του νομικού προσώπου αποτελεί τελικώς ευθύνη από αλλότριες πράξεις, τότε ποια θα ήταν η πρακτική σημασία της διάταξης της ΑΚ 71, αφού η ευθύνη από αλλότριες πράξεις καλύπτεται από την ΑΚ 922 στο υποκειμενικό πεδίο της οποίας εντάσσονται τόσο τα φυσικά όσο και τα νομικά πρόσωπα.²³ Η ΑΚ 71 σε συνδυασμό με τις

²⁰ Κιτσαράς Λ., σε Ρούσσος Κ., *Δίκαιο Νομικών Προσώπων*, Δίκαιο και Οικονομία, 2010, σελ. 312.

²¹ Ρούσσος Κ., *Δίκαιο Νομικών Προσώπων*, Δίκαιο και Οικονομία, 2010.

²² Κιτσαράς Λ., σε Ρούσσος Κ., *Δίκαιο Νομικών Προσώπων*, Δίκαιο και Οικονομία, 2010.

²³ Αρχανιωτάκης, Γ., *Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου*, 1989.

διατάξεις που προηγούνται αυτής έρχεται στην ουσία να νομιμοποιήσει τα νομικά πρόσωπα ως υποκείμενα δικαίου και κατ' επέκταση ως υποκείμενα ευθύνης και ο μόνος τρόπος έκφρασης της βούλησης του νομικού προσώπου είναι δια των οργάνων του.²⁴ Συνεπώς, η ΑΚ 71 συμβάλλει ώστε τα νομικά πρόσωπα να μπορούν να είναι υποκείμενα αστικής ευθύνης ευθυνόμενα για τις δικές τους πράξεις ή παραλείψεις και όχι μόνο για τις ενέργειες των τρίτων.

Η εις ολόκληρον ευθύνη φυσικού και νομικού προσώπου και η συμβολή του επιχειρήματος αυτού στην κριτική κατά της οργανικής θεωρίας

Υπέρ του επιχειρήματος της μη άκρατης υιοθέτησης της οργανικής θεωρίας συνηγορεί και η εφαρμογή της εις ολόκληρον ευθύνης φυσικού και νομικού προσώπου. Δεν είναι δηλαδή ότι η πράξη του φυσικού προσώπου θεωρείται αποκλειστικά πράξη του νομικού προσώπου με αποτέλεσμα να αναλαμβάνει το τελευταίο όλη την ευθύνη. Αντίθετα, και το φυσικό πρόσωπο θα επωμιστεί τις συνέπειες μιας παράνομης συμπεριφοράς, και για το λόγο αυτό ιδρύεται εις ολόκληρον ευθύνη φυσικού και νομικού προσώπου και ακόμα περισσότερο δίνεται στο νομικό πρόσωπο η ευκαιρία να ασκήσει το δικαίωμα αναγωγής του.

Αν υποστηρίξουμε τη θέση της οργανικής θεωρίας, κατά την οποία οι πράξεις και οι παραλείψεις των οργάνων του νομικού προσώπου θεωρούνται πράξεις και παραλείψεις του ίδιου του νομικού προσώπου, τότε υπό το σκεπτικό αυτό φαίνεται σαν το ίδιο το νομικό πρόσωπο να φέρει την ευθύνη για μία δικιά του ζημία και η ευθύνη του οργάνου να ενεργοποιείται απλώς επιπροσθέτως της ευθύνης του νομικού προσώπου.²⁵ Επομένως, αν συντρέξει λόγος απαλλαγής του νομικού προσώπου, σύμφωνα με την θεωρία αυτή η απαλλαγή θα συμπαρασείρει και το φυσικό πρόσωπο, κάτι που δεν θα συμβεί όμως αν αντιμετωπίσουμε την ευθύνη του οργάνου ως αυτοτελή και ανεξάρτητη από εκείνη του νομικού προσώπου. Μάλιστα, η πρόσφατη νομολογία του Αρείου Πάγου δεχόμενη τόσο την εις ολόκληρον ευθύνη όσο και την ίδια ευθύνη του νομικού προσώπου υπογραμμίζει τα ακόλουθα: «Η ευθύνη δημιουργείται προεχόντως για το νομικό πρόσωπο. Αλλά προκύπτει από τη συμπεριφορά των οργάνων του, δια των οποίων αυτό ενεργεί. Ως υπαίτιο πρόσωπο ευθυνόμενο εις ολόκληρο νοείται το όργανο εκείνο, το οποίο με τη συμπεριφορά του, δηλαδή με πράξη ή παράλειψη που μπορεί να καταλογισθεί στο ίδιο, δημιούργησε για το νομικό πρόσωπο την υποχρέωση αποζημιώσεως.»²⁶ Η εν λόγω απόφαση, ενώ δέχεται ότι προέχει η ευθύνη του νομικού

²⁴ Γεράσιμος Σ. Γασπαρινάτος, *Η Αστική Ευθύνη της Διοίκησης των Κεφαλαιουχικών Εταιριών*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.

²⁵ Αρχανιωτάκης, Γ., *Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου*, 1989.

²⁶ ΑΠ 472/2018

προσώπου ως αναλαμβάνον τον κίνδυνο από την ενέργεια του οργάνου, φαίνεται να αναγνωρίζει την αυτοτέλεια της ζημιογόνου πράξης του οργάνου ως δική του αδικοπραξία για την οποία φέρει προσωπική ευθύνη.

Ζήτημα δημιουργείται όσον αφορά την ευθύνη του οργάνου σε περίπτωση αθέτησης ενδοσυμβατικής υποχρέωσης. Συγκεκριμένα, η διάταξη του άρθρου ΑΚ 71 δεν διευκρινίζει αν η εις ολόκληρον ευθύνη γεννάται σε κάθε περίπτωση, ακόμα και στην ενδοσυμβατική ευθύνη, ακόμα δηλαδή και στην περίπτωση που το όργανο αθέτησε με την πράξη ή παράλειψή του κάποια συμβατική υποχρέωση. Αυτός που δεσμεύεται συμβατικά με τον τρίτο συναλλασσόμενο δεν είναι το φυσικό πρόσωπο ως τέτοιο, αλλά το νομικό πρόσωπο, το οποίο εκπροσωπείται δια των οργάνων του, στα οποία και έχουν ανατεθεί μεταξύ άλλων η εκτέλεση συγκεκριμένων δικαιοπραξιών και η εκπλήρωση συμβατικών υποχρεώσεων. Ωστόσο, η μη εκπλήρωση ή η μη προσήκουσα εκπλήρωση μιας συμβατικής υποχρέωσης δεν συνιστά αδικοπραξία αυτή καθαυτή. Το όργανο του νομικού προσώπου δύναται δηλαδή να μην ενεργεί παρανόμως αρά ούτε και υπαιτίως. Η αθέτηση συμβατικής υποχρέωσης δεν συνιστά παράνομη πράξη και δεν μπορεί να γεννήσει υποχρέωση προς αποζημίωση για το όργανο που δεν συμβάλλεται το ίδιο αυτοτελώς στην σύμβαση.²⁷

Αν καθιερωθεί ευθύνη του νομικού προσώπου για πταίσμα του οργάνου οριζόμενου σε αθέτηση συμβατικής υποχρέωσης που υφίσταται μεταξύ του νομικού προσώπου και του τρίτου αντισυμβαλλομένου, τότε θα ευθύνεται το νομικό πρόσωπο περισσότερο από το φυσικό με αποτέλεσμα να παραβιάζεται η αρχή της ίσης μεταχείρισης μεταξύ νομικού και φυσικού προσώπου. Στην περίπτωση της ενδοσυμβατικής ευθύνης το νομικό πρόσωπο ευθύνεται επειδή το ίδιο έχει μία νομική υποχρέωση, την οποία το ίδιο παραβιάζει δια των οργάνων του. Συμβαλλόμενο μέρος σε μία σύμβαση είναι το νομικό πρόσωπο και όχι το φυσικό και επομένως, σε περιπτώσεις που αναφερόμαστε μόνο σε συμβατική ευθύνη, παρέλκει σύμφωνα με το δίκαιο των συμβάσεων η ευθύνη του οργάνου μεμονωμένα, δεδομένου ότι ο συμβατικός δεσμός υφίσταται μεταξύ νομικού προσώπου και τρίτου. Η νομολογία υποστηρίζει την απαλλαγή του οργάνου από την ευθύνη στην περίπτωση αυτή με το σκεπτικό της μη αυτοτελούς ευθύνης του φυσικού προσώπου, με την έννοια ότι η ευθύνη του φυσικού προσώπου είναι πρόσθετη της ευθύνης του νομικού προσώπου, που ευθύνεται σε κάθε περίπτωση συμβατικής ή αδικοπρακτικής συμπεριφοράς.²⁸ Υποστηρίζεται στο σημείο αυτό η άποψη περί ερμηνευτικής συστολής της διάταξης, ώστε στις πράξεις ή παραλείψεις των

²⁷ ΠΠρΑθ 4886/1997.

²⁸ ΕφΠειρ 888/1984 ΝοΒ 1985, 307.

οργάνων που δημιουργούν υποχρέωση προς αποζημίωση να περιλαμβάνονται μόνο οι αδικοπραξίες.²⁹ Με τον τρόπο αυτό επιλύεται το ζήτημα περί ευθύνης ή μη του οργάνου σε περίπτωση αθέτησης ενδοσυμβατικής υποχρέωσης.

Ωστόσο, όσον αφορά την αδικοπρακτική ευθύνη, όταν η αδικοπραξία πραγματοποιείται από το όργανο, τότε συντρέχουν αυτοτελώς στο πρόσωπο του οι προϋποθέσεις της ευθύνης, όχι ως όργανο του νομικού προσώπου, αλλά ως μεμονωμένο φυσικό πρόσωπο που προέβη σε μία παράνομη πράξη για την οποία υπέχει ευθύνη. Αν όμως στην περίπτωση της αδικοπρακτικής ευθύνης δεν συντρέχει κάποια από τις προϋποθέσεις ευθύνης του νομικού προσώπου κατ' άρθρο 71 ΑΚ, τότε χωρεί απαλλαγή του τελευταίου ενώ εξακολουθεί να ευθύνεται το φυσικό πρόσωπο αυτοτελώς. Η αδικοπρακτική ευθύνη του οργάνου δεν αρκεί επομένως για τη θεμελίωση της αδικοπρακτικής ευθύνης του νομικού προσώπου. Για να ευθύνεται το νομικό πρόσωπο πρέπει η παραβίαση της νομικής επιταγής να καταλαμβάνει έστω εμμέσως και το νομικό πρόσωπο. Αυτό το ορίζει η ίδια η διάταξη της ΑΚ 71 που ορίζει ότι το νομικό πρόσωπο ευθύνεται όταν η πράξη ή παράλειψη του οργάνου έγινε κατά την εκτέλεση των καθηκόντων που του είχαν ανατεθεί από το νομικό πρόσωπο και τελεί σε εσωτερική συνάφεια με την εκτέλεση των καθηκόντων. Όταν δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις αυτές το νομικό πρόσωπο δεν ευθύνεται ούτε εμμέσως για την παραβίαση της νομικής επιταγής από το όργανο.

Όταν από την άλλη παραβιάζονται κανόνες γενικοί όπως η καλή πίστη, η υποχρέωση πρόνοιας κλπ., η παραβίαση της νομικής επιταγής βαρύνει και το νομικό και το φυσικό πρόσωπο και ιδρύεται επομένως εις ολόκληρον ευθύνη.³⁰ Το πιο σύνηθες παράδειγμα για την περίπτωση αυτή που γίνεται δεκτό κατά πάγια νομολογία του Αρείου Πάγου αποτελεί η έκδοση ακάλυπτης επιταγής από το όργανο του νομικού προσώπου, ιδρύοντας εις ολόκληρον ευθύνη και των δύο.³¹ Ενεργοποιείται δηλαδή κατά τη νομολογία η εις ολόκληρον ευθύνη εφόσον τα διοικούνται και εκπροσωπούντα το νομικό πρόσωπο όργανα, παραβιάσουν υπαιτίως με πράξη ή παράλειψη τους κανόνα που επιβάλλει επιταγή ή απαγόρευση στο νομικό πρόσωπο και η παραβίαση του κανόνα αυτού γεννά και προσωπική τους ευθύνη από αδικοπραξία.³² Εξομοιώνεται τότε η υπαίτια παραβίαση νόμιμης υποχρέωσης των οργάνων του νομικού προσώπου με υπαίτια παράβαση ίδιας νόμιμης υποχρέωσης του νομικού προσώπου.³³

²⁹ Γεράσιμος Σ. Γασπαρινάτος, *Η Αστική Ευθύνη της Διοίκησης των Κεφαλαιουχικών Εταιριών*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.

³⁰ ΑΠ 1/2019.

³¹ ΑΠ 179/2019, ΕφΠειρ 14/2019.

³² ΑΠ 988/2014, ΑΠ 1485/2010, ΑΠ 380/2008.

³³ ΑΠ 54/2019, ΑΠ 1/2019, ΑΠ 253/2013.

Υπάρχουν όμως κάποιες ειδικότερες υποχρεώσεις πρόνοιας, οι οποίες συνδέονται με τον σκοπό του εκάστοτε νομικού προσώπου. Αν πρόκειται για παράδειγμα για εργοστάσιο που εκπέμπει θόρυβο ή για μηχανήματα με επικίνδυνη λειτουργία, τότε η υποχρέωση πρόνοιας βαρύνει εξ ολοκλήρου το νομικό πρόσωπο και δεν μπορεί να είναι υπέγγυο και το φυσικό πρόσωπο. Επομένως στην περίπτωση αυτή δεν χωρεί η εις ολόκληρον ευθύνη φυσικού και νομικού προσώπου. Στο παράδειγμα αυτό η αδιοπρακτική ευθύνη του νομικού προσώπου ομοιάζει με την ευθύνη από διακινδύνευση, καθώς και η τελευταία είναι ευθύνη αντικειμενική.³⁴ Δημιουργείται στην ανωτέρω περίπτωση όμως το πρόβλημα να ευθύνεται το νομικό πρόσωπο χωρίς να υπάρχει αδιοπρακτική ευθύνη του φυσικού προσώπου, πράγμα το οποίο έρχεται σε αντίθεση με τα λεγόμενα της διάταξης ΑΚ 71. Για την περίπτωση αυτή επιλέγεται από τη θεωρία η υιοθέτηση της λεγόμενης «οργανωτικής ευθύνης»,³⁵ σύμφωνα με την οποία το όργανο παρανομεί μεν, αλλά επειδή με τις πράξεις του παραβιάζεται μία υποχρέωση που βαρύνει αποκλειστικώς το νομικό πρόσωπο. Στην περίπτωση της οργανωτικής ευθύνης δηλαδή δεν αποκλείεται η ευθύνη του οργάνου, απλώς δεν προϋποτίθεται. Δύναται δηλαδή να ευθύνεται και το όργανο του νομικού προσώπου, για παράδειγμα το ΔΣ ή ο διευθύνων σύμβουλος σε μία ΑΕ αν δεν έδωσαν σαφείς οδηγίες προς τους υπαλλήλους τους για την αποτροπή επικίνδυνων ενεργειών που προκάλεσαν ζημία σε τρίτους.

Συμπερασματικά, κατά τον καθηγητή Φ. Δωρή, «η κατ' ΑΚ 71 ευθύνη του νομικού προσώπου δεν αποκλείει τυχόν ευθύνη και του φυσικού προσώπου. Αν αυτό τέλεσε αδιοπραξία κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του, π.χ. εξαπάτησε τον αντισυμβαλλόμενο του νομικού προσώπου, ναι μεν γεννάται ευθύνη του νομικού προσώπου υπό τις προϋποθέσεις της ΑΚ 71, δεν αποκλείεται όμως και ευθύνη του ίδιου του οργάνου, ως φυσικού προσώπου κατ' ΑΚ 919.»³⁶ Οφειλή εις ολόκληρον υπάρχει δηλαδή μόνο όταν τόσο το νομικό πρόσωπο ως αποδέκτης μίας νομικής επιταγής, είτε απορρέει από κάποιον κανόνα δικαίου, είτε από παραβίαση της γενική υποχρέωση πρόνοιας και ασφάλειας των συναλλαγών, μέσω υπαίτιας πράξης ή παράλειψης του οργάνου προκάλεσε τελικώς ζημία στον τρίτον, όσο και όταν το ίδιο το φυσικό πρόσωπο με την υπαίτια πράξη του παραβίασε μία νομική επιταγή, της οποίας το ίδιο είναι αποδέκτης.

³⁴ Κορνηλάκης Π., *Η ευθύνη από διακινδύνευση*, Θεσσαλονίκη, 1982.

³⁵ Κιτσαράς Λ., σε Ρούσσος Κ., *Δίκαιο Νομικών Προσώπων*, Δίκαιο και Οικονομία, 2010.

³⁶ Φ. Δωρή.

Η θέση της νομολογίας ως προς την οργανική θεωρία

Υποστηρίζεται στη νομολογία η θέση ότι τα όργανα της διοίκησης του νομικού προσώπου κατά την εκτέλεση των καθηκόντων τους δεν υπέχουν θέση αντιπροσώπου, δεν είναι δηλαδή όργανα διάφορα από το νομικό πρόσωπο, αλλά ενσαρκώνουν το ίδιο το νομικό πρόσωπο στη διαμόρφωση και εκδήλωση της βούλησής του.³⁷ Επίσης, σύμφωνα πάλι με την ως άνω απόφαση η βούληση των διοικούντων το νομικό πρόσωπο ισοδυναμεί με τη βούληση του ίδιου του νομικού προσώπου και η παράνομη δράση των οργάνων είναι παράνομη δράση του ίδιου νομικού προσώπου το οποίο βαρύνεται κατά πρώτο λόγο με την ευθύνη. Η άποψη αυτή υιοθετεί την οργανική θεωρία, καθώς ταυτίζει τη βούληση των οργάνων του νομικού προσώπου με τη βούληση του ίδιου του νομικού προσώπου. Δέχεται επομένως η νομολογία την οργανική εκπροσώπηση των νομικών προσώπων.³⁸

Η άποψη αυτή ωστόσο, παρουσιάζει ορισμένα προβλήματα, καθώς τα όργανα του νομικού προσώπου, όπως στην προκειμένη περίπτωση το ΔΣ μίας ανώνυμης εταιρίας να μην ενσαρκώνουν με τις πράξεις τους τον σκοπό της εταιρίας και οφείλουν να ενεργούν προωθώντας τα συμφέροντα της, καθώς αυτός είναι και ο ρόλος τους, αλλά δεν ενσαρκώνουν τη βούληση του νομικού προσώπου. Οι ενέργειες τους, ως ανώτατα όργανα της εταιρίας ενέχουν τη δική τους προσωπική βούληση, η οποία κατευθύνεται προς την ενσάρκωση του σκοπού του νομικού προσώπου.

Επομένως, το νομικό πρόσωπο πρέπει να ευθύνεται για τις πράξεις των οργάνων του, όχι σαν να είναι δικές του πράξεις, αλλά απλώς να καταλογίζεται στο τελευταίο η ευθύνη από το πταίσμα των οργάνων του για λόγους που ανάγονται στη *ratio* της διάταξης της ΑΚ 71. Επίσης, δεν καταλογίζεται στο νομικό πρόσωπο αποκλειστικά η ευθύνη, αλλά τόσο το νομικό πρόσωπο, όσο και τα όργανα του ευθύνονται εις ολόκληρον. Η αδικοπραξία των διοικούντων το νομικό πρόσωπο οργάνων καταλογίζεται στα ίδια τα όργανα ως ιδίω πταίσματι και στο νομικό πρόσωπο κατ' άρθρο 71 ΑΚ με το σκεπτικό ότι η αδικοπραξία των οργάνων σε καμία περίπτωση δεν συνδέεται με τον σκοπό του νομικού προσώπου, συνδέεται όμως αιτιωδώς με τα καθήκοντα που έχουν ανατεθεί στα όργανα από το νομικό πρόσωπο.

³⁷ ΕφΑθ 7910/2002, ΔΕΕ 9 (2003), σελ. 630.

³⁸ ΑΠ 1510/2006.

Η έννοια του αντιπροσωπευτικού οργάνου - μία προσπάθεια μετάβασης από το γράμμα στον σκοπό του νόμου

Το άρθρο ΑΚ 71 προβλέπει μεταξύ άλλων ότι το νομικό πρόσωπο ευθύνεται μόνο για τις πράξεις και τις παραλείψεις των οργάνων που το αντιπροσωπεύουν. Κατά τη διάταξη αυτή επομένως, μόνο οι πράξεις και οι παραλείψεις αυτών των οργάνων μπορούν να καταλογιστούν στο νομικό πρόσωπο και κατά συνέπεια αυτό να υπέχει υποχρέωση αποζημίωσης έναντι του τρίτου ζημιωθέντος. Ενέργειες με ζημιογόνο αποτέλεσμα, οι οποίες πραγματοποιούνται από πρόσωπα που εργάζονται μεν για το νομικό πρόσωπο, δεν εντάσσονται όμως στο στενό πλαίσιο των αντιπροσωπευτικών οργάνων, δεν μπορούν κατ' αποτέλεσμα να θεμελιώσουν ευθύνη του νομικού προσώπου κατ' ΑΚ 71. Για τα λοιπά αυτά πρόσωπα χωρεί μάλλον, όπως θα δούμε στην συνέχεια, η προσφυγή στις διατάξεις των άρθρων 334 και 922 ΑΚ, η εφαρμογή των οποίων εκτείνεται και στα νομικά πρόσωπα.³⁹ Στο σημείο αυτό πρέπει λοιπόν να αναζητηθεί ποια είναι τελικά τα όργανα που αντιπροσωπεύουν το νομικό πρόσωπο κατά την έννοια της διάταξης ΑΚ 71.

Έχουν διατυπωθεί ορισμένα κριτήρια για την οριοθέτηση της έννοιας του αντιπροσωπευτικού οργάνου. Εκκινώντας από την στενή ερμηνεία της διάταξης, την οποία υιοθετούσε και η νομολογία παλαιότερα,⁴⁰ στην έννοια του αντιπροσωπευτικού οργάνου εντάσσονται μόνο τα πρόσωπα που διαθέτουν καταστατική εξουσία εκπροσώπησης του νομικού προσώπου έναντι τρίτων. Επιπλέον, οι αρμοδιότητες των οργάνων κατά τη θέση αυτή έπρεπε να προβλέπονται και στο καταστατικό του νομικού προσώπου.⁴¹ Σύμφωνα με την περιοριστική αυτή προσέγγιση δηλαδή, στην ιδιότητα του οργάνου ενέπιπτε μόνο η διοίκηση του νομικού προσώπου. Η άποψη αυτή επικρίθηκε έντονα και εν τέλει δεν επικράτησε, καθώς στενεύει κατά πολύ το υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής της διάταξης και αφήνει εκτός του ρυθμιστικού της πεδίου πολλά πρόσωπα, τα οποία στο πλαίσιο των σύγχρονων εταιριών με έντονο το στοιχείο του καταμερισμού της εργασίας λαμβάνουν ουσιώδεις αποφάσεις και έχουν καθοριστική επιρροή στην πραγμάτωση του σκοπού των νομικών προσώπων.

Προς μία κατεύθυνση διεύρυνσης του πεδίου εφαρμογής οδηγεί μία άλλη άποψη, η οποία αρκείται στην πρόβλεψη της αρμοδιότητας του οργάνου στο καταστατικό του νομικού προσώπου, προκειμένου να του αποδίδεται ο χαρακτηρισμός του αντιπροσωπευτικού οργάνου.⁴² Σε μία επίσης πιο διευρυμένη προσέγγιση, η οποία φαίνεται να ανταποκρίνεται

³⁹ ΑΠ 1071/2009, ΝοΒ 57, 2393.

⁴⁰ ΑΠ 16/1998, Αρμ 1998, 552, ΑΠ 832/1976, ΝοΒ 25, 190.

⁴¹ Τσούμας Β., *Νομικά Πρόσωπα Δημοσίου και Ιδιωτικού Δικαίου*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2009, σελ. 95.

⁴² Παπαντωνίου, ΓενΑρχ., σελ. 151, Γαζής, ΓενΑρχ, παρ. 45 IV 2, Γεωργιάδης, ΓενΑρχ παρ. 14, αριθ. 35.

καλύτερα στο πνεύμα και στον σκοπό της διάταξης και η οποία υιοθετείται και από τη νομολογία σήμερα,⁴³ στην έννοια του αντιπροσωπευτικού οργάνου δεν εμπίπτουν μόνο τα καταστατικά όργανα που διαθέτουν εξουσία εκπροσώπησης προς τα έξω, αλλά και όσα πρόσωπα έχουν ουσιώδεις αρμοδιότητες, λαμβάνουν αποφάσεις και διαθέτουν ικανό περιθώριο πρωτοβουλίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα που υιοθετεί η νομολογία είναι ο διευθυντής ενός υποκαταστήματος μίας τράπεζας, ο οποίος μπορεί μεν να μην αντλεί την εξουσία του από το καταστατικό, αλλά λαμβάνει κρίσιμες αποφάσεις και προβαίνει σε ενέργειες, οι οποίες μπορεί να ζημιώσουν τους πελάτες της τράπεζας, οι οποίοι έρχονται σε επαφή με τον διευθυντή γνωρίζοντας ότι λειτουργεί ως εκπρόσωπος της τράπεζας και κατ' επέκταση αναμένουν από την τελευταία να καλύψει τυχόν ζημιά τους.⁴⁴ Επομένως, ως όργανα του νομικού προσώπου νοούνται, όχι μόνο τα πρόσωπα που διοικούν το νομικό πρόσωπο κατά τους ορισμούς των άρθρων 65 έως 70 του ΑΚ, τα καταστατικά δηλαδή όργανα, αλλά και εκείνα των οποίων οι εξουσίες συναλλαγής με τρίτους προσδιορίζονται στο καταστατικό, στην συστατική πράξη ή στον κανονισμό λειτουργίας του νομικού προσώπου, ακόμη και αν τα πρόσωπα αυτά δεν μετέχουν στη διοίκηση του τελευταίου.⁴⁵

Επιπλέον, η υπεξουσιοδότηση σε πρόσωπα, τα οποία εκ του καταστατικού δεν θα είχαν περιθώριο διενέργειας κάποιων πράξεων είναι πολύ σύνηθες φαινόμενο στο πλαίσιο του καταμερισμού της εργασίας και των πολυτμηματικών εταιριών και ομίλων. Το όργανο που παραχωρεί την εξουσιοδότηση μπορεί πράγματι να αντλεί την εξουσία του από κάποιο οργανωτικό κείμενο, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι και το υπεξουσιοδοτούν όργανο κατά την εκτέλεση μιας ενέργειας ή τη λήψη μίας απόφασης δεν διαθέτει την απαραίτητη πρωτοβουλία, ώστε να λαμβάνει αποφάσεις για λογαριασμό του νομικού προσώπου και συνεπώς να ευθύνεται εις ολόκληρόν με το νομικό πρόσωπο για τυχόν ζημία. Στην έννοια των οργάνων εντάσσονται επομένως και τα υποκατάστατα όργανα, δηλαδή τα πρόσωπα που τα ίδια τα όργανα του νομικού προσώπου διόρισαν και στα οποία ανατέθηκαν αρμοδιότητες, όχι απευθείας από το νομικό πρόσωπο, αλλά από τα όργανα αυτού. Οι δικαιοπραξίες που επιχείρησαν τα υποκατάστατα αυτά όργανα, μέσα στα όρια της εξουσίας τους, υποχρεώνουν το νομικό πρόσωπο της εταιρίας.⁴⁶ Σε τέτοιες περιπτώσεις η αιτιώδης συνάφεια μεταξύ πράξεως ή παραλείψεως και ανατεθειμένου καθήκοντος είναι πιο απομακρυσμένη καθώς η

⁴³ ΑΠ 93/2019.

⁴⁴ ΑΠ 1615/1999.

⁴⁵ ΑΠ 1615/1999, Κιτσαράς Λ., σε Ρούσσος Κ., *Δίκαιο Νομικών Προσώπων*, Δίκαιο και Οικονομία, 2010, σελ. 324.

⁴⁶ ΑΠ 1510/2006.

ανάθεση του καθήκοντος έχει διέλθει περισσότερων προσώπων μέχρι να ανατεθεί στο όργανο που το τελικώς το εκτελεί.

Η νεότερη αυτή θέση της νομολογίας φαίνεται να υιοθετεί ένα κριτήριο περισσότερο λειτουργικό, παρά τυπικό.⁴⁷ Συγκεκριμένα, φαίνεται να επικεντρώνεται πιο πολύ στο περιθώριο πρωτοβουλίας των προσώπων και στη δυνατότητα τους να λάβουν αποφάσεις που μπορεί να αποβούν επιζήμιες και για τις οποίες υπόλογο φαίνεται το νομικό πρόσωπο έναντι των τρίτων συναλλασσόμενων. Ο διευθυντής υποκαταστήματος μίας τράπεζας για παράδειγμα, ο οποίος υπεξαίρεσε χρηματικό ποσό από έναν πελάτη της τράπεζας, φέρεται ως όργανο του νομικού προσώπου και επομένως την ευθύνη για την πράξη αυτή πρέπει να φέρει και η τράπεζα.⁴⁸ Σε αντίθετη περίπτωση, αν μία τέτοια αδικοπραξία διέπραττε ένα απλός υπάλληλος της τράπεζας, τότε δεν χωρεί ευθύνη κατ' ΑΚ 71, αλλά η τράπεζα ευθύνεται έναντι του πελάτη είτε κατ' ΑΚ 334, είτε κατ' ΑΚ 922, ως ευθύνη από αλλότριες πράξεις, καθώς ο υπάλληλος σε αντίθεση με τον διευθυντή δεν έχει μεγάλο περιθώριο πρωτοβουλίας και με τις ενέργειες του δεν εκφράζει απαραίτητα τον σκοπό του νομικού προσώπου της τράπεζας. Μεγαλύτερη έμφαση πρέπει να δίνεται λοιπόν, όχι στο αν το όργανο αντλεί την εξουσία του από το καταστατικό ή από κάποιον κανονισμό λειτουργίας ή κάποιο άλλο οργανωτικής φύσεως κείμενο του νομικού προσώπου, αλλά στο κατά πόσον το όργανο που προέβη στη ζημιογόνο ενέργεια διαθέτει πρωτοβουλία δράσεως και του έχουν ανατεθεί ουσιώδεις αρμοδιότητες.⁴⁹ Πρέπει δηλαδή να δίνεται μεγαλύτερη βαρύτητα στην ουσία της πράξεως και της θέσεως του οργάνου, παρά στο τυπικό κριτήριο του κατά πόσον η αρμοδιότητα του οργάνου εμπεριέχεται στο καταστατικό του νομικού προσώπου.

Ειδικότερα η εφαρμογή της έννοιας του αντιπροσωπευτικού οργάνου στις ανώνυμες εταιρίες

Η οργανική θεωρία φαίνεται να ασκεί την επιρροή της και στην εκπροσώπηση των ανωνύμων εταιριών. Συγκεκριμένα, ο νόμος περί ανωνύμων εταιριών ρυθμίζει μόνο την εσωτερική αδικοπρακτική ευθύνη των διοικούντων προς την εταιρία και επομένως, ελλείψει σχετικής ρύθμισης, η εξωτερική ευθύνη των διοικούντων οργάνων προς τους τρίτους μπορεί να διέπεται από τον ΑΚ και συγκεκριμένα από τη διάταξη του άρθρου 71 ΑΚ.⁵⁰

⁴⁷ Κιτσαράς Λ., σε Ρούσσος Κ., *Δίκαιο Νομικών Προσώπων*, Δίκαιο και Οικονομία, 2010, σελ. 324.

⁴⁸ ΑΠ 93/2019.

⁴⁹ Τσολακίδης, *Ευθύνη για ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προσηθέντων*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2008, σελ. 138.

⁵⁰ Γεράσιμος Σ. Γασπαρινάτος, *Η Αστική Ευθύνη της Διοίκησης των Κεφαλαιουχικών Εταιριών*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.

Επιπλέον, καθώς ο ΑΚ στις διατάξεις για τα νομικά πρόσωπα υιοθετεί την οργανική θεωρία, τίθεται το ερώτημα τι θα πρέπει να ισχύσει στην περίπτωση των ανώνυμων εταιριών και των οργάνων εκπροσώπησης αυτής, δηλαδή του διοικητικού συμβουλίου.⁵¹ Με άλλα λόγια, ποια πρέπει να είναι η σχέση που συνδέει το ΔΣ της ανώνυμης εταιρίας με την ίδια την εταιρία, κυρίως όσον αφορά τις σχέσεις της εταιρίας προς τα έξω. Όσον αφορά την εσωτερική σχέση μεταξύ των μελών του ΔΣ και της ανώνυμης εταιρίας έχουν υποστηριχθεί διάφορες απόψεις για το αν πρόκειται για σχέση εντολής ή για παροχή ανεξάρτητων υπηρεσιών με κριτήριο την παρεχόμενη αμοιβή.⁵² Προκύπτει όμως το ερώτημα, αν πράγματι πρόκειται για συμβατική σχέση ή για μία σχέση με σωματειακό χαρακτήρα.⁵³

Κατά την οργανική θεωρία λοιπόν, το όργανο διαχείρισης και εκπροσώπησης του νομικού προσώπου εν γένει έχει καθοριστικό ρόλο και είναι απαραίτητο ώστε να μπορεί το νομικό πρόσωπο να εξωτερικεύει τη βούληση του. Αντίστοιχα, επομένως, καθώς η ανώνυμη εταιρία συνιστά νομικό πρόσωπο και ως τέτοιο εκφράζει τη βούληση της δια των οργάνων της, εν προκειμένω τα μέλη του ΔΣ, θα ήταν ελλιπές τα μέλη αυτά να χαρακτηρισθούν απλοί εντολοδόχοι. Συγκεκριμένα, εφόσον η εξουσία του ΔΣ δεν θεμελιώνεται δικαιοπρακτικά, αλλά προκύπτει από το νόμο⁵⁴ και αποτυπώνεται στον καταστατικό της ΑΕ, ορθότερο είναι η σχέση μεταξύ μελών του ΔΣ και εταιρίας να χαρακτηριστεί ως σχέση οργανική. Με τον τρόπο αυτό αποδίδεται στη διοίκηση της ΑΕ η πρέπουσα εξουσία και ιδιαιτερότητα σε σύγκριση με την απλή εντολή ή πληρεξουσιότητα, ενόψει κυρίως του γεγονότος ότι οι πράξεις και οι παραλείψεις του διοικητικού συμβουλίου αποτελούν πράξεις και παραλείψεις της ίδιας της ανώνυμης εταιρίας.⁵⁵ Με τη θέση αυτή ταυτίζεται και η νομολογία, που προστρέχει στην εφαρμογή της ΑΚ 71 και στην οργανική θεωρία για τη θεμελίωση της ευθύνης της ανώνυμης εταιρίας για πράξεις ή παραλείψεις των μελών του διοικητικού συμβουλίου.⁵⁶ Τέλος, ο μέτοχος μιας ανώνυμης εταιρίας, ο οποίος λόγω του κεφαλαιουχικού χαρακτήρα των ΑΕ θεωρείται τρίτος, νομιμοποιείται να ασκήσει τις αξιώσεις του από τυχόν ζημία που υφίσταται από κάποια πράξη ή παράλειψη μελών του ΔΣ, όχι κατά του ΔΣ, αλλά μόνο κατά της εταιρίας, κατ' ΑΚ

⁵¹ Ν. 4548/2018.

⁵² Ρόκας Ν., *Εμπορικές Εταιρίες*, 5η έκδοση, Αθήνα – Κομοτηνή, 2006.

⁵³ Γ. Σωτηρόπουλου, Η ευθύνη των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου για επιχειρηματικές επιλογές. Η ισχύς του «Business Judgment Rule» στην Ελλάδα, ΔΕΕ, 7/2003, σελ. 773.

⁵⁴ Ν. 4548/2018.

⁵⁵ Γ. Σωτηρόπουλου, Η ευθύνη των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου για επιχειρηματικές επιλογές. Η ισχύς του «Business Judgment Rule» στην Ελλάδα, ΔΕΕ, 7/2003, σελ. 773.

⁵⁶ ΑΠ 472/2018, ΕφΘεσσαλ 2967/2005.

71.⁵⁷ Ευθύνεται δηλαδή απευθείας η ίδια η ανώνυμη εταιρία για πράξεις ή παραλείψεις των μελών του ΔΣ έναντι των μετόχων ή των πιστωτών και όχι τα μέλη του οργάνου της.⁵⁸

Η έννοια της εσωτερικής αιτιώδους συνάφειας μεταξύ πράξεως ή παραλείψεως και ανατεθειμένων καθηκόντων

Το νομικό πρόσωπο δεν δύναιτο να ευθύνεται για κάθε ενέργεια των οργάνων του, πρέπει να υπάρχει κάποιος ορθολογικός περιορισμός, ώστε να καταλογίζονται τελικώς στο νομικό πρόσωπο οι πράξεις ή οι παραλείψεις που πράγματι θα μπορούσε να αποφύγει ή που και να μην μπορούσε να αποφύγει εντάσσονται στην σφαίρα των κινδύνων εκείνων που έχει αναλάβει και είναι προετοιμασμένο να αντιμετωπίσει, βρίσκονται δηλαδή σε κάποια συνάρτηση με τη δραστηριότητα του.

Ο καταλογισμός της πράξης ή παράλειψης του οργάνου στο νομικό πρόσωπο, πρέπει επομένως να διέλθει από δύο στάδια, χωρίς απαραίτητα το ένα να ακολουθεί το άλλο. Πρέπει δηλαδή η πράξη ή παράλειψη να συνδέεται αιτιωδώς με το καθήκον που έχει ανατεθεί στο υπό κρίση όργανο. Συγκεκριμένα, ακολουθώντας τη θεωρία της *conditio sine qua non*, αν η πράξη ή παράλειψη δεν θα επερχόταν αν δεν είχε προηγηθεί η ανάθεση του συγκεκριμένου καθήκοντος, τότε στοιχειοθετείται ευθύνη του νομικού προσώπου.⁵⁹ Σε μία εικονική πορεία των πραγμάτων επομένως, η ανάθεση του καθήκοντος είναι αυτή που έδωσε το έναυσμα στο όργανο για την εν λόγω πράξη ή παράλειψη, η οποία δεν θα είχε επέλθει αλλιώς, αποτελώντας αναγκαίο όρο για την επέλευση της ζημίας.

Σε ένα δεύτερο στάδιο το επερχόμενο ζημιογόνο αποτέλεσμα πρέπει να εντάσσεται στον κύκλο των τυπικών κινδύνων που το νομικό πρόσωπο είναι σε θέση να αναλάβει. Τόσο η νομολογία και η θεωρία αναγνωρίζουν την ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας και την ευθύνη του νομικού προσώπου για πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του ακόμα και σε περιπτώσεις που αυτά έδρασαν κατά κατάχρηση των καθηκόντων τους και υπερέβησαν τα όρια που τους είχαν παραχωρηθεί, αλλά ακόμα και αν έδρασαν επ' ευκαιρία ή εξ' αφορμής των καθηκόντων τους.⁶⁰ Στο σημείο αυτό ταυτίζονται, όσον αφορά την αιτιώδη συνάφεια, οι προϋποθέσεις της διάταξης αυτής με αυτές της διάταξης της ΑΚ 922. Και στην τελευταία αυτή διάταξη θεωρία και νομολογία διευρύνουν το πεδίο εφαρμογής της και αρκούνται για τη θεμελίωση της

⁵⁷ Μάρκου, Ι., *Ο χαρακτήρας της έννομης σχέσης της διοίκησης στην ανώνυμη εταιρία - Προσπάθεια ένταξης της στο ενοχικό δίκαιο*, ΕλλΔνη 41, 2000, σελ. 293.

⁵⁸ Παναγιώτης Κ. Παναγιώτου, *Η Εσωτερική και Εξωτερική ευθύνη μελών ΔΣ στην ΑΕ μετά τον Ν. 4548/2018*, ΕλλΔνη 6/2018(59), σελ. 1601-1616.

⁵⁹ Σταθόπουλος Μ., *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο*, 4^η έκδοση, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, 2004.

⁶⁰ ΕφΛαρ. 70/2006, Δικογρ. 2006, 112.

ευθύνης και σε περιπτώσεις κατάχρησης και ενέργειας εκτός των καθηκόντων.⁶¹ Επομένως, πρέπει συγκεκριμένα η πράξη ή παράλειψη του οργάνου να βρίσκεται σε εσωτερική συνάφεια με την εκτέλεση των καθηκόντων του οργάνου και να μην είναι άσχετη ή ξένη προς τα καθήκοντα αυτά και είναι αδιάφορο αν το όργανο ενήργησε καθ' υπέρβαση των εν λόγω καθηκόντων του ή κατά κατάχρηση της εξουσίας του.⁶² Η συζήτηση περί την προϋπόθεση της εσωτερικής αιτιώδους συνάφειας είναι σε μεγάλο βαθμό κοινή για τις διατάξεις των άρθρων 71 ΑΚ και 922 ΑΚ, γι' αυτό και επιλέγεται να γίνει εκτενέστερη αναφορά στην ανάλυση του άρθρου 922 ΑΚ.

Ο καταλογισμός της γνώσης των οργάνων στο νομικό πρόσωπο, μία προσέγγιση υπό την σκοπιά της ΑΚ 71

Σύμφωνα με την οργανική θεωρία το νομικό πρόσωπο γνωρίζει ό,τι γνωρίζουν και τα όργανά του. Η γνώση κάθε οργάνου δηλαδή, το οποίο είναι εφοδιασμένο με εξουσία εκπροσώπησης, είναι γνώση του ίδιου του νομικού προσώπου. Η άποψη αυτή υιοθετεί τον απόλυτο καταλογισμό της γνώσης των οργάνων του νομικού προσώπου στο ίδιο το νομικό πρόσωπο. Ο καταλογισμός στο νομικό πρόσωπο των κρίσιμων ενεργειών των οργάνων του, όταν γίνεται αυτομάτως με μόνη την αποδοχή της έννοιας του «οργάνου», μπορεί να γεννήσει ορισμένα προβλήματα.

Συγκεκριμένα, κατά την παραδοσιακή οργανική θεωρία μπορούμε να καταλήξουμε σε ευρεία εφαρμογή του καταλογισμού του νομικού προσώπου, η οποία ωστόσο δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Για παράδειγμα, ο διαχειριστής ή ο εκπρόσωπος μίας εταιρίας, ο οποίος στο παρελθόν προέβη σε μία συναλλαγή και κατ' επέκταση γνωρίζει όλα τα κρίσιμα στοιχεία της επίμαχης συναλλαγής, αποβιώνει και τον διαδέχεται νέος διαχειριστής, ο οποίος δεν γνωρίζει με κάθε λεπτομέρεια την προηγούμενη συναλλαγή, αλλά καλείται να βασιστεί στην προηγούμενη. Είναι αμφισβητούμενο όμως το κατά πόσον πρέπει να καταλογιστεί στο νομικό πρόσωπο η γνώση τυχόν ελαττώματος στην διενέργεια της συναλλαγής, το οποία ο νυν εκπρόσωπος της εταιρίας και κατ' επέκταση το νομικό πρόσωπο δεν γνωρίζουν και δεν μπορούσαν να το γνωρίζουν.⁶³ Στο σημείο αυτό εντοπίζεται ένα κενό στην παραδοσιακή οργανική θεωρία, γιατί δεν μπορεί να καταλογιστεί ούτε στο νομικό πρόσωπο ούτε στον διαχειριστή κάποια δόλια συμπεριφορά.

⁶¹ ΑΠ 929/2004, ΕλλΔνη 46 (2005), σελ. 1659.

⁶² ΑΠ 1533/2018.

⁶³ Λιάπης Δημ., *Η γνώση στα νομικά πρόσωπα*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2009.

Πότε μπορούμε επομένως να πούμε ότι το νομικό πρόσωπο κατέχει ή όφειλε να κατέχει την κρίσιμη γνώση; Αν ακολουθήσουμε ένα αντικειμενικό κριτήριο,⁶⁴ το νομικό πρόσωπο ευθύνεται για την κρίσιμη γνώση, όταν μπορεί να αναζητηθεί και να ανευρεθεί στο εσωτερικό της οργάνωσης του. Η θέση αυτή βρίσκεται όμως πολύ κοντά στην θεωρία του απόλυτου καταλογισμού της γνώσης, καθώς η κρίσιμη γνώση θα βρίσκεται μεν στο εσωτερικό του νομικού προσώπου, το πρόβλημα εντοπίζεται όμως στο κατά πόσον θα βρίσκεται στην σφαίρα επιρροής του δρώντος οργάνου. Σε μία διαφορετική προσέγγιση του καταλογισμού της γνώσης, η συμπεριφορά των οργάνων καταλογίζεται στο νομικό πρόσωπο, όταν βρίσκεται σε λειτουργικό σύνδεσμο με την δραστηριότητά του νομικού προσώπου.

Σύμφωνα με το κριτήριο οργανωτικού κινδύνου, το νομικό πρόσωπο πρέπει να υφίσταται τις συνέπειες της γνώσης των οργάνων του επειδή ωφελείται από τον καταμερισμό της εργασίας εντός της σφαίρας της επιχείρησής του. Στο σημείο αυτό εντοπίζεται το πρόβλημα του κατά πόσον τυχόν ιδιωτική γνώση των οργάνων του νομικού προσώπου θα πρέπει να καταλογιστεί στο τελευταίο. Αν θεωρήσουμε ότι ακόμα και η ιδιωτική γνώση των οργάνων επεκτείνει τις δυνατότητες δράσης του νομικού προσώπου και εν τέλει μπορεί να ωφελήσει το νομικό πρόσωπο από τον καταμερισμό της εργασίας, τότε η ιδιωτικώς αποκτηθείσα γνώση του οργάνου θα πρέπει να καταλογιστεί στο νομικό πρόσωπο ως γνώση του ιδίου.⁶⁵ Η λύση αυτή προκρίνει την ασφάλεια δικαίου και την προστασία των τρίτων συναλλασσόμενων, οι οποίοι δεν δύνανται να γνωρίζουν την προέλευση της γνώσης του νομικού προσώπου και των εκάστοτε οργάνων.

Το κυριότερο πρόβλημα του καταλογισμού της γνώσης εντοπίζεται όμως στον ίδιο τον τρόπο που τα νομικά πρόσωπα οργανώνουν το εσωτερικό τους, ώστε ο καταμερισμός της εργασίας να είναι εξαιρετικά έντονος, σε τέτοιο σημείο που πολλές φορές είναι σχεδόν αδύνατο η νομικά σημαντική γνώση ενός προσώπου να φτάσει σε κάποιο άλλο πρόσωπο υπεύθυνο σε κάποιον άλλο τομέα μιας επιχείρησης. Ο απόλυτος καταλογισμός της γνώσης ίσως τότε να χάνει την αξία του, αφού η *ratio* της δυσμενούς μεταχείρισης του γνωρίζοντος εντοπίζεται κατά βάση στην δυνατότητα του ιδίου να προστατεύσει τον εαυτό του προσαρμόζοντας και την συμπεριφορά του. Η σύλληψη επομένως του νομικού προσώπου ως μία οργανική ενότητα εντός της οποίας κάθε γνώση των οργάνων του αποτελεί αυτομάτως και γνώση του ίδιου του νομικού προσώπου καταλήγει σήμερα πολλές φορές σε αδιέξοδο.

⁶⁴ Ο.π. Ελβετικό Ακυρωτικό.

⁶⁵ Λιάππης Δημ., *Η γνώση στα νομικά πρόσωπα*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2009.

Από την άλλη όμως η αναγνώριση όμως απεριόριστης οργανωτικής ελευθερίας στα νομικά πρόσωπα εγκυμονεί κινδύνους αναφορικά με την εφαρμογή των κανόνων γνώσης. Η οργανωτική διάσπαση και ο χωρισμός των αρμοδιοτήτων εντός του νομικού προσώπου δεν θα πρέπει να γίνεται με τρόπο καταχρηστικό και προς τον σκοπό της καταστρατήγησης του καταλογισμού της γνώσης των οργάνων του και της αποφυγής της ευθύνης. Οι τρίτοι συναλλασσόμενοι δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να «πληρώσουν» την οργανωτική ανεπάρκεια ενός νομικού προσώπου.

Ωστόσο, η κατανομή των κινδύνων από τα κενά γνώσης εις βάρος του νομικού προσώπου δεν πρέπει να μετατρέπεται σε ένα είδος αντικειμενικής εγγυητικής ευθύνης αυτού για τα γνωστικά ελλείμματα εκ της οργάνωσης του. Η δυνατότητα ελέγχου της πληροφόρησης στο εσωτερικό του νομικού προσώπου θα πρέπει να βρίσκεται ανάμεσα στην στάθμιση της οικονομικής αποτελεσματικότητας του νομικού προσώπου από τη μία και στην αρχή της καλής πίστης από την άλλη.

Το κατά πόσον η γνώση οργάνων του νομικού προσώπου θα πρέπει να καταλογιστεί ή όχι στο νομικό πρόσωπο, πρέπει να περάσει μέσα από τον έλεγχο της καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών. Το νομικό πρόσωπο δεν μπορεί να επικαλείται ως πρόσχημα την αδυναμία του να οργανώσει το εσωτερικό του με τέτοιο τρόπο ώστε να μην προκύπτουν γνωστικά κενά και οι πληροφορίες να διαχέονται αποτελεσματικά, πόσο μάλλον όταν αυτό γίνεται εις βάρος των τρίτων συναλλασσόμενων. Συνεπώς, ο καταλογισμός της γνώσης είναι στην ουσία μία στάθμιση μεταξύ δύο αντιτιθέμενων συμφερόντων. Από την μία τίθεται το συμφέρον του νομικού προσώπου και από την άλλη το συμφέρον των τρίτων που συναλλάσσονται με το νομικό πρόσωπο σε συνδυασμό με την προστασία των συναλλαγών. Ποιο από τα δύο συμφέροντα είναι άξιο προστασίας σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση θα κριθεί κατόπιν στάθμισης του, καθοδηγούμενης από την σημασία της καλής πίστης και της κοινωνικής αξίας που λαμβάνουν στην υπό κρίση περίπτωση.⁶⁶

Εν τέλει το ζήτημα του καταλογισμού της γνώσης στα νομικά πρόσωπα συγγενεύει σε μεγάλο βαθμό με το ζήτημα τις ευθύνης. Και αυτό καθώς η θεωρία του καταλογισμού της γνώσης προηγείται της ευθύνης και έρχεται από μία αξιολογική σκοπιά να μας δείξει αν κάποια πράξη ή παράλειψη του οργάνου θα πρέπει εν τέλει να καταλογιστεί ή όχι στο νομικό πρόσωπο. Συγκεκριμένα, η γνώση του δρώντος οργάνου είναι απαραίτητη προϋπόθεση, ώστε να μπορέσουμε να πούμε ότι προέβη αυτό σε κάποια παράνομη και υπαίτια πράξη. Αν δηλαδή το όργανο που προέβη στην πράξη ή παράλειψη δεν γνώριζε και ούτε όφειλε να γνωρίζει ότι

⁶⁶ Παπανικολάου, ΚριτΕ, 1995/1, σελ. 169.

η ενέργεια του θα επιφέρει ζημία στο νομικό πρόσωπο, τότε δεν μπορεί να του καταλογιστεί και πταίσμα για την ενέργεια αυτή. Συνεπώς, με βάση την οργανική θεωρία, αφού η πράξη του οργάνου δεν μπορεί να καταλογιστεί σ' αυτό, δεν μπορεί και να καταλογιστεί στο νομικό πρόσωπο, γιατί δεν μπορεί να ευθύνεται το νομικό πρόσωπο περισσότερο από το όργανο και μάλιστα για πράξεις, οι οποίες δεν μπορούν να καταλογιστούν στο όργανο. Η διάσπαση μεταξύ γνώσης και δράσης, πράγμα ιδιαίτερα αισθητό στο εσωτερικό των νομικών προσώπων, ιδίως όταν πρόκειται για μεγάλες εταιρίες, όπως είναι για παράδειγμα οι τράπεζες, οδηγεί πολλές φορές στο αδιέξοδο να μην μπορεί να καταλογιστεί μία ζημιόγonos ενέργεια ενός οργάνου στο νομικό πρόσωπο, καθώς δεν συντρέχει στο πρόσωπο του ζημιώσαντος οργάνου η προϋπόθεση της γνώσης, απαραίτητο στοιχείο για την θεμελίωση του καταλογισμού.

Το άρθρο 922 ΑΚ

Το άρθρο ΑΚ 922 θεσπίζει την σχέση πρόσκτησης κατά την οποία ο προστήσας αναθέτει σ' ένα βοηθητικό του πρόσωπο, τον προστηθέντα, την εκτέλεση κάποιας υπηρεσίας και σε περίπτωση πρόκλησης ζημίας σε τρίτο πρόσωπο κατά την εκτέλεση αυτής της υπηρεσίας από τον προστηθέντα, τότε ο προστήσας υπέχει έναντι του τρίτου ζημιωθέντος υποχρέωση προς αποζημίωση. Οι βασικές προϋποθέσεις για την εφαρμογή της διάταξης αυτής είναι οι εξής, πρώτον η σχέση εξάρτησης μεταξύ προστήσαντος και προστηθέντος, η οποία επιτρέπει στον προστήσαντα να δίνει εντολές στον προστηθέντα προς διεκπεραίωση των υποθέσεων του, δεύτερον η πράξη ή παράλειψη του προστηθέντος, η οποία από πταίσμα του τελευταίου προκάλεσε ζημία σε τρίτον συναλλασσόμενο και τρίτον η ύπαρξη εσωτερικού αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της ανάθεσης μιας υπηρεσίας και της ζημίας που προκλήθηκε από πράξη ή παράλειψη του προστηθέντος.⁶⁷

Το στοιχείο της εξάρτησης του προστηθέντα στην υπηρεσία του προστήσαντα

Αναφορικά με την πρώτη προϋπόθεση, αυτή της εξάρτησης, συνιστά ένα αόριστο κριτήριο, το οποίο απαιτεί εξειδίκευση. Τόσο η νομολογία όσο και η θεωρία έχουν επιλέξει να υιοθετήσουν μία διευρυμένη ερμηνεία της έννοιας αυτής, ώστε να περιλαμβάνονται στην έννοια του προστηθέντος και πρόσωπα που λαμβάνουν μεν γενικές οδηγίες, λαμβάνουν ωστόσο και αποφάσεις κατά την κρίση τους, όπως για παράδειγμα οι ιατροί που εργάζονται σε κλινικές, οι οποίοι διαθέτουν μεγάλο περιθώριο αυτονομίας κατά τη διενέργεια μίας χειρουργικής επέμβασης.⁶⁸ Φαίνεται συνεπώς η νομολογία να ταυτίζει την σχέση εξάρτησης με την ύπαρξη απλώς δικαιοπρακτικής δέσμευσης μεταξύ ιατρού και κλινικής στην προκειμένη περίπτωση.⁶⁹ Προστηθείς είναι κατά τη νομολογία αυτός που απασχολείται διαρκώς ή παροδικώς με τη διεκπεραίωση της υποθέσεως και γενικά στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων του προστήσαντος υπό τις οδηγίες και τις εντολές του τελευταίου ως προς τον τρόπο εκπληρώσεως των καθηκόντων του. Δεν είναι απαραίτητη η ύπαρξη δικαιοπρακτικής σχέσης, αλλά η πρόσκτηση μπορεί να στηρίζεται και σε πραγματικό γεγονός ή να γίνεται ευκαιριακά για μία μόνο συγκεκριμένη πράξη. Τέλος, δεν έχει σημασία ο τρόπος πρόσληψης του προστηθέντος, ούτε αν η πρόσληψή του έγινε από άλλον και όχι από τον προστήσαντα,

⁶⁷ ΑΠ 418/2016, ΜΠρ Θεσσαλ 1070/2016.

⁶⁸ ΑΠ 427/2015.

⁶⁹ ΑΠ 181/2016, ΑΠ 182/2015.

αρκεί ότι ο προστηθείς ενεργούσε υπό τις οδηγίες και εντολές του τελευταίου ως προς τον τρόπο εκπλήρωσης των καθηκόντων του.⁷⁰

Το στοιχείο της εξάρτησης αποδυναμώνει σε μεγάλο βαθμό τη βούληση του προστηθέντος, ο οποίος σε πολλές έννομες σχέσεις ξεπερνά την απλή εκτέλεση ενός καθήκοντος και συμβάλλει στην διεκπεραίωση κάποιας υπόθεσης του προστήσαντος έχοντας ικανό περιθώριο πρωτοβουλίας.⁷¹ Για παράδειγμα, στην περίπτωση που υπάλληλος θυγατρικής εταιρίας μίας τράπεζας επιτρέπει την επένδυση χρηματικού ποσού σε μετοχές για λογαριασμό ανήλικης διαβεβαιώνοντας ότι θα υπήρχε δυνατότητα άμεσης εκποίησης από τους γονείς, φέρει ευθύνη σύμφωνα με τη νομολογία τόσο η θυγατρική ως προστηθείς της τράπεζας, όσο και η ίδια η τράπεζα.⁷² Εδώ για να καταλήξουμε στην κατάφαση της ευθύνης της τράπεζας διερχόμαστε από περισσότερα πρόσωπα, καθώς ο υπάλληλος είναι καταρχάς προστηθείς της θυγατρικής της τράπεζας και σε δεύτερο επίπεδο προστηθείς της τράπεζας και επομένως η σχέση εξάρτησης μεταξύ των δύο είναι πιο απομακρυσμένη.

Σ' ένα άλλο παράδειγμα, στο οποίο αποτυπώνεται και πάλι το περιθώριο πρωτοβουλίας που έχει στα χέρια του ο προστηθείς, στην περίπτωση μίας επενδυτικής εταιρίας, η οποία παρέχει επενδυτικές υπηρεσίες μέσω των συμβούλων της, αν κάποιος επενδυτής ζημιωθεί ως αποτέλεσμα της παρασχεθείσας επενδυτικής υπηρεσίας, τότε αυτός θα ενάγει την επενδυτική εταιρία κατ' ΑΚ 922 και όχι μόνο τον σύμβουλο κατ' ΑΚ 914.⁷³ Ο επενδυτικός σύμβουλος του πελάτη δεν έδρασε κατά απόλυτη δέσμευση εντολών της εταιρίας, αλλά ο ίδιος με δική του πρωτοβουλία και αξιοποιώντας τις επαγγελματικές του γνώσεις και ικανότητες πρότεινε στον επενδυτή κάποιο επενδυτικό προϊόν ή κάποια επενδυτική υπηρεσία. Το γεγονός αυτό όμως δεν θα αποκλείσει την εταιρία από την ευθύνη της ως προστήσασα, καθώς στην εταιρία εμπιστεύτηκε ο επενδυτής τα κεφάλαια του και εκείνη θα ωφελούνταν αν η επένδυση έβαινε επιτυχώς και αναλογικά εκείνη θα πρέπει να ευθύνεται στην περίπτωση ζημίας.

Ο αποκλεισμός της ευθύνης του προστήσαντος λόγω έλλειψης του στοιχείου της εξάρτησης θα οδηγούσε σε συστολή του κύκλου προσώπων που θεωρούνται προστηθέντες κάποιου και κατά συνέπεια θα περιορίζε την προστασία των τρίτων συναλλασσόμενων, τα συμφέροντα των οποίων θα έμεναν χωρίς προστασία. Κάτι τέτοιο όμως δεν συνάδει με τον σκοπό της διάταξης που συνίσταται στην μετάθεση της ευθύνης από τον προστηθέντα στον προστήσαντα, ο οποίος είναι και αυτός που στην ουσία ωφελείται από την ενέργεια του

⁷⁰ ΑΠ 121/2002.

⁷¹ ΑΠ 1145/2018.

⁷² ΑΠ 1145/2018.

⁷³ ΕφΑθ 46/2019.

προσθηθέντος και γι' αυτό θα πρέπει να αναλάβει και τον αντίστοιχο κίνδυνο ως οικονομικός κύριος της υπόθεσης. Επομένως, όπως δέχεται η νομολογία δεν είναι απαραίτητη η διαρκής επίβλεψη από τον προστήσαντα, υπό την αυτονόητη προϋπόθεση, όμως, ότι ο προσθηθείς ενεργούσε προς διεκπεραίωση υπόθεσης και γενικά προς εξυπηρέτηση συμφερόντων του προστήσαντος.⁷⁴

Η προϋπόθεση της εσωτερικής αιτιώδους συνάφειας κατά ΑΚ 922

Η προϋπόθεση η οποία έχει δημιουργήσει και τις περισσότερες έριδες και διχογνωμίες στη θεωρία, είναι αυτή της εσωτερικής αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της ζημιογόνου δράσης του προσθηθέντος και της υπηρεσίας που του έχει ανατεθεί από τον προστήσαντα. Η προϋπόθεση αυτή θα αναλυθεί κατωτέρω με έμφαση στις έννοιες του αναγκαίου μέσου και των τυπικών κινδύνων, προκειμένου να βρεθεί πότε τελικά πρέπει να υφίσταται αιτιώδης συνάφεια.

Η διάταξη του άρθρου 922 ΑΚ ορίζει μεταξύ άλλων ότι ο προστήσας ευθύνεται για όσες πράξεις ή παραλείψεις του προσθηθέντος οδήγησαν στην πρόκληση ζημίας στον τρίτο «κατά την υπηρεσία».⁷⁵ Η φράση αυτή αποτυπώνει ένα αξιολογικό κριτήριο του νομοθέτη και συνδέει την ευθύνη του προστήσαντος μόνο με ζημίες που λαμβάνουν χώρα ενόψει της εκτέλεσης των καθηκόντων που ανατέθηκαν από τον προστήσαντα στον προσθηθέντα. Εισάγεται δηλαδή ένας εσωτερικός αιτιώδης σύνδεσμος, ο οποίος πρέπει να συντρέχει για τη θεμελίωση της ευθύνης κατ' ΑΚ 922 και συνεπώς η ζημιογόνος συμπεριφορά παρίσταται ως αποτέλεσμα της ανάθεσης των καθηκόντων από τον προστήσαντα. Υφίσταται δηλαδή μία αξιολογική σχέση μεταξύ ζημίας και ανατεθειμένου καθήκοντος. Στο σημείο αυτό θα πρέπει λοιπόν να ερευνηθεί ποιες ενέργειες του προσθηθέντος συνδέονται στενά με τα καθήκοντα που ανατέθηκαν από τον κύριο της υπόθεσης ώστε να παρίσταται δικαιολογημένη η επιβάρυνση του κυρίου της υπόθεσης να ανορθώσει τη ζημία που προκλήθηκε στον τρίτο. Ζήτημα είχε τεθεί κυρίως ως προς τις ενέργειες που λαμβάνουν χώρα κατά κατάχρηση της υπηρεσίας του προστήσαντος και για τις ενέργειες που τίθενται εκτός των ορίων των καθηκόντων αυτών.

Κατάχρηση της υπηρεσίας ισοδυναμεί με υπέρβαση των ορίων που έχουν ανατεθεί σε κάποιον. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη νομολογία του ΑΠ κατάχρηση της υπηρεσίας υπάρχει «όταν η ζημιογόνος πράξη έλαβε χώρα εντός των ορίων των καθηκόντων που ανατέθηκαν στον προσθηθέντα ή επ' ευκαιρία ή εξ αφορμής της υπηρεσίας, αλλά κατά παράβαση των

⁷⁴ ΑΠ 974/2018, ΑΠ 290/2011.

⁷⁵ Αρ. 922 ΑΚ.

εντολών και οδηγιών που δόθηκαν σ' αυτόν ή καθ' υπέρβαση των καθηκόντων του, εφόσον μεταξύ της ζημιογόνου ενέργειας του προστηθέντος και της υπηρεσίας που του ανατέθηκε υπάρχει εσωτερική συνάφεια».⁷⁶ Η υιοθέτηση αυτής της θέσης από τη νομολογία ουσιαστικά διευρύνει το πεδίο εφαρμογής της ΑΚ 922 και αντίστοιχα οδηγεί στην συρρίκνωση του πεδίου εφαρμογής της ΑΚ 71. Φαίνεται επίσης ότι η έρευνα για την συνδρομή της εσωτερικής αιτιώδους συνάφειας προηγείται της έρευνας για την κατάχρηση της υπηρεσίας του προστηθέντος. Για να ανευρεθεί αν τελικώς υφίσταται κατάχρηση της υπηρεσίας θα πρέπει να αναχθούμε στην εσωτερική σχέση μεταξύ προστήσαντος και προστηθέντος, όπως αντίστοιχα συμβαίνει και στην περίπτωση της σχέσης μεταξύ αντιπροσώπου και αντιπροσωπευόμενου.⁷⁷

Η συμμόρφωση ή μη με τις οδηγίες του προστήσαντος δεν θα πρέπει να αποτελεί κριτήριο, καθώς θα συρρίκνωνε πολύ το πεδίο εφαρμογής της διάταξης και αν ο προστηθείς παρέκκλινε έστω και λίγο από τις οδηγίες του προστήσαντος, ακόμα και επιδεικνύοντας αμέλεια κατά την εκτέλεση των καθηκόντων, θα τίθετο εκποδών η διάταξη αφήνοντας ένα κενό στην προστασία των τρίτων συναλλασσόμενων. Δεν μας δίνει για το λόγο αυτό πλήρως τη λύση στο πρόβλημα η αναγωγή στην εσωτερική σχέση. Συγκεκριμένα, σε πληθώρα περιπτώσεων η νομολογία αντιμετωπίζει το ζήτημα της υπεξαίρεσης και ιδιοποίησης χρημάτων εκ μέρους του προστηθέντος, πράξεις οι οποίες έχει κριθεί ότι έγιναν μεν κατά κατάχρηση της υπηρεσίας που ανατέθηκε από τον προστήσαντα, ωστόσο καταλογίζονται στον τελευταίο και δέχονται επομένως την ύπαρξη εσωτερικής αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της υπηρεσίας και της ζημιογόνου ενέργειας.⁷⁸ Κανείς όμως δεν μπορεί να διαφωνήσει ότι η τέλεση του αδικήματος της υπεξαίρεσης δεν βρισκόταν εντός των οδηγιών του προστήσαντος. Το κριτήριο αυτό επομένως δεν φαίνεται από μόνο του αποτελεσματικό.

Στη Γερμανία υποστηρίζεται η θέση ότι οι δόλιες ενέργειες και αδικοπραξίες των προστηθέντων δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εντάσσονται στο πεδίο δράσης του προστήσαντος.⁷⁹ Η θέση αυτή δικαιολογείται με το σκεπτικό ότι η παράλειψη τέλεσης αδικοπραξιών συνιστά γενικό καθήκον συμπεριφοράς και όχι μια ιδιαίτερη υποχρέωση προκύπτουσα από την ανάθεση των καθηκόντων και τον κίνδυνο της οποίας πρέπει να φέρει ο προστήσας.⁸⁰ Εξαίρεση από αυτή την περίπτωση θεμελιώνεται όταν η αδικοπραξία αποτελεί πραγμάτωση ενός κινδύνου, την επέλευση του οποίου όφειλε ο προστηθείς να αποφύγει. Συνεπώς, επειδή δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι η ανάθεση των καθηκόντων από τον προστήσαντα

⁷⁶ ΑΠ 929/2004, ΕλλΔνη 46 (2005), σελ. 1659.

⁷⁷ Γεωργιάδης Απ., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, 4η έκδοση, Αθήνα – Κομοτηνή, 2012.

⁷⁸ ΑΠ 93/2019, ΑΠ 116/2014.

⁷⁹ Τσολακίδης, *Ευθύνη για ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2008

⁸⁰ Τσολακίδης, *Ευθύνη για ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2008.

περιλαμβάνει και την τέλεση αδικοπραξιών από πλευράς του προστηθέντος, για να βρεθεί ένας τρόπος να συνδεθεί αιτιωδώς η αδικοπραξία του προστηθέντος με την υπηρεσία που του ανατέθηκε, θα πρέπει να ερωτηθεί κανείς αν η αδικοπραξία πραγματώνει ή όχι κινδύνους που συνδέονται κοινωνικοτυπικά με την ανάθεση των συγκεκριμένων καθηκόντων. Κριτήριο θα μπορούσε να αποτελέσει το κατά πόσον οι κίνδυνοι αυτοί είναι αντικειμενικά προσδοκώμενοι με βάση την σκοπιά ενός μέσου παρατηρητή.⁸¹

Η συμβολή των τρίτων ζημιωθέντων στην θεμελίωση της αιτιώδους διαδρομής

Σε αρκετές περιπτώσεις αποκλείεται τόσο από τη νομολογία, όσο και από τη θεωρία η ευθύνη του προστήσαντος όταν ο ζημιωθείς γνώριζε ή όφειλε να γνωρίζει ότι ο προστηθείς ενεργούσε κατά κατάχρηση των καθηκόντων που του είχαν ανατεθεί.⁸² Η δικαιολόγηση της ως άνω θέσης βρίσκεται στην ίδια την *ratio* της διάταξης που συνίσταται στην προστασία των συμφερόντων των τρίτων, οι οποίοι εμπιστεύτηκαν τον προστήσαντα για την εκτέλεση της συναλλαγής τους και όχι τον προστηθέντα. Όταν όμως τελούν εν γνώσει της ζημίας που πρόκειται να επέλθει, δεν πρέπει να απολάβουν της αυξημένης προστασίας που θα απολάμβαναν υπό άλλες συνθήκες, καθώς εφόσον γνωρίζουν ότι έπεται κάποια ζημία από την υπέρβαση των ορίων της υπηρεσίας του προστήσαντος, αντιστοίχως είναι και σε θέση να γνωρίζουν και τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να προστατευθούν από αυτή.

Τέτοια περίπτωση συνιστά για παράδειγμα η καταβολή ποσού απευθείας στον ασφαλιστικό σύμβουλο για επένδυση σε αμοιβαία κεφάλαια, όταν η αίτηση συμμετοχής σε αμοιβαίο κεφάλαιο προβλέπει την κατάθεση χρηματικού ποσού επ' ονόματι της εταιρίας.⁸³ Στην ως άνω περίπτωση οι ασφαλισμένοι μην διαβάζοντας προσεκτικά το έντυπο αναλαμβάνουν οι ίδιοι τον κίνδυνο της πράξης τους και γι' αυτό δικαιούνται μειωμένης προστασίας. Δεν θα ήταν δηλαδή ορθό να επιβαρυνθεί ο προστήσας για τη ζημία από μία πράξη, στην οποία ουσιαστικά συνέβαλε ο τρίτος, είτε γνωρίζοντας την κατάχρηση, είτε αμελώντας να επιδείξει τη δέουσα προσοχή.

Αυτό που στην πράξη γίνεται δεκτό από τη νομολογία σε τέτοιες περιπτώσεις είναι ο καταλογισμός συντρέχοντος πταίσματος κατ' ΑΚ 300 στο ζημιωθέντα, πράγμα το οποίο είτε μειώνει είτε αποκλείει την ευθύνη του προστήσαντος. Αν δηλαδή εκείνος που ζημιώθηκε από αμέλεια, επειδή δεν κατέβαλε δηλαδή την επιμέλεια του μέσου συνετού ανθρώπου εντός του επαγγελματικού και λοιπού κύκλου αυτού, παρέλειψε θετική πράξη, την οποία όφειλε από το

⁸¹ Παπανικολάου, ΚριτΕ, 1995/1, σελ. 169.

⁸² ΑΠ 93/2019, ΑΠ 355/2013, ΑΠ 351/2013.

⁸³ ΕφΘεσ 1804/2004, ΕΕπμΔ 56 (2005), σελ. 36.

νόμο ή από δικαιοπραξία ή από τις αρχές της καλής πίστεως να επιχειρήσει και η οποία ήταν ικανή, κατ' αιτιώδη συνάφεια, να αποτρέψει τη ζημία, τότε το δικαστήριο μπορεί να μην επιδικάσει αποζημίωση ή χρηματική ικανοποίηση ή να μειώσει το ποσό της.⁸⁴

Με διαφορετικό τρόπο έχει κρίνει όμως η νομολογία την αντίστροφη περίπτωση που ασφαλιστική σύμβουλος υπεξάιρεσε χρήματα από τους ασφαλισμένους επενδυτές και η ασφαλιστική εταιρία γνώριζε ότι η εν λόγω ασφαλιστική σύμβουλος είχε κατηγορηθεί στο παρελθόν για το συγκεκριμένο αδίκημα υπέχοντας τόσο αστική όσο και ποινική ευθύνη.⁸⁵ Στην περίπτωση αυτή ναι μεν οι ασφαλισμένοι παρέβλεψαν τις οδηγίες της αίτησης συμμετοχής σε αμοιβαίο κεφάλαιο, ωστόσο η παράλειψη της ασφαλιστικής εταιρίας να ενημερώσει τους συμβαλλόμενους της ότι η εν λόγω σύμβουλος κατηγορούνταν ήδη για το αδίκημα της υπεξαίρεσης, φάνηκε ότι είχε μεγαλύτερη σημασία. Το παράδειγμα αυτό της νομολογίας αποτελεί μία κλασική περίπτωση στάθμισης συμφερόντων. Αφού σταθμίζονται δηλαδή τα συμφέροντα των τρίτων που ζημιώθηκαν ενώ όφειλαν να γνωρίζουν την κατάχρηση της υπηρεσίας από τον προστηθέντα και της ασφαλιστικής εταιρίας, η οποία θα οφείλει να αποζημιώσει τους τρίτους, θεώρησε η νομολογία ότι στην συγκεκριμένη περίπτωση προέχει το συμφέρον των τρίτων. Η συγκεκριμένη περίπτωση παρουσιάζει μία ιδιαιτερότητα, καθώς και οι δύο πλευρές όφειλαν να γνωρίζουν την παράνομη δράση της ασφαλιστικής συμβούλου. Ωστόσο, κατόπιν στάθμισης μεταξύ τρίτων και ασφαλιστικής εταιρίας που είχε προσλάβει την εν λόγω σύμβουλο, προέχει το συμφέρον των τρίτων, λαμβάνοντας υπόψη και το γεγονός ότι οι τρίτοι ασφαλισμένοι αποτελούν το ασθενές μέρος στην εν λόγω στάθμιση.

Ανάλογη αντιμετώπιση είχε και η περίπτωση κατά την οποία τραπεζικός υπάλληλος και μάλιστα διευθυντής υποκαταστήματος προέβη στην υπεξάιρεση χρηματικών ποσών από πελάτη, αφού πρώτα είχε συμφωνήσει με τον πελάτη, με τον οποίο είχαν αναπτύξει μακροχρόνια σχέση εμπιστοσύνης, την μη αυτοπρόσωπη εμφάνιση του στο υποκατάστημα για τη διενέργεια συναλλαγών από τον διευθυντή.⁸⁶ Στην περίπτωση αυτή η απόφαση δεν επέρριψε πταίσμα στον πελάτη, ο οποίος όφειλε να γνωρίζει ότι απαιτείται αυτοπρόσωπη παρουσία για τη διενέργεια συναλλαγών από τους υπαλλήλους, αλλά δέχθηκε ευθύνη της τράπεζας εις ολόκληρον με την διευθυντή του υποκαταστήματος, επικαλούμενη την σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ διευθυντή και πελάτη και την συνήθη πρακτική των τραπεζών να επιτρέπουν συναλλαγές χωρίς αυτοπρόσωπη παρουσία. Μάλιστα, στην περίπτωση αυτή, παρά την αναμφισβήτητη κατάχρηση από πλευράς του διευθυντή, υφίσταται αιτιώδης συνάφεια,

⁸⁴ ΑΠ 368/2011.

⁸⁵ ΑΠ 1329/2017.

⁸⁶ ΑΠ 93/2019.

καθώς η ίδια η τράπεζα προήγαγε τον συγκεκριμένο υπάλληλο στην θέση του διευθυντή και του έδειξε εμπιστοσύνη, αποτελώντας το αναγκαίο μέσο, ώστε να προβεί στην υπεξαίρεση.

Η θεωρία του αναγκαίου μέσου

Στην ελληνική θεωρία και νομολογία υποστηρίζεται η άποψη σύμφωνα με την οποία οι πράξεις και οι παραλείψεις των προστηθέντων πρέπει να βρίσκονται σε λειτουργικό σύνδεσμο με τα καθήκοντα που τους έχουν ανατεθεί από τον προστήσαντα.⁸⁷ Υιοθετείται με άλλα λόγια η θεωρία του αναγκαίου μέσου.⁸⁸ Η έννοια του αναγκαίου μέσου συνιστά μία αόριστη νομική έννοια που χρήζει εξειδίκευσης.

Η θέση αυτή υποστηρίζει ότι εσωτερικός αιτιώδης σύνδεσμος υπάρχει μόνο στις περιπτώσεις που η σχέση πρόσκτησης και η ανάθεση του καθήκοντος από τον προστήσαντα αποτέλεσαν το αναγκαίο μέσο, το οποίο οδήγησε τον προστηθέντα στην τέλεση της ζημιογόνου ενέργειας. Με άλλα λόγια αν δεν είχε μεσολαβήσει η σχέση πρόσκτησης, η οποία οδήγησε και στην ανάθεση του καθήκοντος από τον προστήσαντα δεν θα είχε επέλθει και το ζημιογόνο αποτέλεσμα. Στο παράδειγμα δηλαδή με την ασφαλιστική σύμβουλο, η τελευταία εκμεταλλεύτηκε την σχέση εμπιστοσύνης που είχε η εταιρία με τον πελάτη προκειμένου να υπεξαιρέσει χρήματα από τους ασφαλισμένους. Η θέση αυτή συγγενεύει σε μεγάλο βαθμό με τη θεωρία της *conditio sine qua non*.⁸⁹ Αν δηλαδή η «ευκαιρία» για την τέλεση της ζημιογόνου πράξης ή παράλειψης συνίσταται απλώς και μόνο στην σχέση πρόσκτησης, τότε η έννοια του αναγκαίου μέσου ταυτίζεται με την *conditio sine qua non*, καθώς καταλογίζονται στον προστήσαντα όλες οι ενέργειες του προστηθέντος που έλαβαν χώρα επ' ευκαιρία της σχέσης πρόσκτησης, με την έννοια ότι δεν θα είχαν επέλθει χωρίς την σχέση αυτή.⁹⁰

Αποκλείεται επομένως η ευθύνη του προστήσαντος μόνο σε περιπτώσεις που η ζημιογόνος ενέργεια επήλθε από μία δραστηριότητα του προστηθέντος ανεξάρτητη από την σχέση πρόσκτησης, ζημία που ευλόγως δεν οφείλει να καλύψει ο προστήσας, καθώς δεν βαρύνει τον ίδιο. Για αυτό, άλλωστε και η νομολογία έκρινε ότι, όταν η αδικοπραξία του προστηθέντος οφείλεται σε προσωπικούς του λόγους, άσχετους με την υπηρεσία που του ανατέθηκε, διακόπτεται η αιτιώδης συνάφεια ανάμεσα στην πράξη ή παράλειψη και την εκτέλεση των καθηκόντων ή την κατάχρηση της υπηρεσίας του προστήσαντος.⁹¹ Διακόπτεται δηλαδή η

⁸⁷ Τσολακίδης, *ευθύνη από ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων*, Αθήνα - Κομοτηνή 2008, Σταθόπουλος, *Γεν.Ενοχ.*, ΑΠ 368/2011.

⁸⁸ ΑΠ 355/2013.

⁸⁹ Σταθόπουλος Μ., *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο*, 4η έκδοση, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2004..

⁹⁰ Τσολακίδης, *ευθύνη από ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2008.

⁹¹ ΕφΠειρ 207/2015.

αιτιώδης διαδρομή, όταν η συμπεριφορά του προστηθέντος οφείλεται σε αιτία διαφορετική από την ανατεθειμένη υπηρεσία και ο προστήσας δεν μπορεί και δεν οφείλει να φέρει ευθύνη για μία τέτοια ζημία.⁹² Στην περίπτωση αυτή η ζημιογόνος ενέργεια του προστηθέντος μπορεί να χαρακτηριστεί ως «αυθυπόστατη αδικοπραξία»⁹³. Αυτό είναι δυνατόν να συμβεί, ακόμη και στην περίπτωση όπου υπάρχει τοπική και χρονική συνάφεια με την υπηρεσία.

Όταν αντίθετα η αδικοπραξία θα ήταν αδύνατο να υπάρξει χωρίς τη σχέση της πρόσκτησης, τότε η σχέση αυτή υπήρξε το αναγκαίο μέσο για την τέλεση της άδικης πράξης.⁹⁴ Με άλλα λόγια, η πρόσκτηση θεωρείται ως το «αναγκαίο μέσο» της ζημιογόνου ενέργειας, όταν το ενδιάμεσο πρόσωπο αξιοποίησε για προσωπικό του όφελος τα εργαλεία ή τα μέσα που του είχαν παρασχεθεί για την εκτέλεση των καθηκόντων του και όταν επωφελήθηκε των πλεονεκτημάτων και των ωφελειών που πήγαζαν από τα ανατεθειμένα καθήκοντα, προς τέλεση της ζημιογόνου πράξης.

Επιπλέον, ο προστήσας ευθύνεται για τη ζημιογόνο πράξη του προστηθέντος, ακόμα και αν ο προστηθείς ζημιώσει τον τρίτο «επ' ευκαιρία» ή «εξ' αφορμής» της υπηρεσίας, αρκεί να υπάρχει αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της ζημιογόνου συμπεριφοράς του προστηθέντος και της εκτέλεσης της υπηρεσίας που του έχει ανατεθεί. Το κριτήριο αυτό πληρείται όταν η αδικοπραξία θα ήταν αδύνατο να επέλθει χωρίς την πρόσκτηση και η τελευταία αποτέλεσε το αναγκαίο μέσο για την τέλεση της ως άνω αδικοπραξίας.⁹⁵ Καθίσταται αντιληπτό ότι υπό αυτή την προσέγγιση διευρύνεται η ευθύνη του προστήσαντος ο οποίος τείνει να αντιμετωπίζεται ως απλός «εγγυητής» και υπερακοντίζεται ο σκοπός του ως άνω νόμιμου λόγου ευθύνης.⁹⁶ Η πρόκληση της ζημίας «κατά την υπηρεσία» θα πρέπει όμως να ερμηνεύεται αξιολογικά και να συνδέει την ευθύνη με τη *ratio* της διατάξεως αποκλείοντας περιπτώσεις που δεν ανταποκρίνονται στην δικαιολογητική βάση της ευθύνης του κυρίου της υπόθεσης.⁹⁷ Η θεωρία του αναγκαίου μέσου δεν είναι επομένως από μόνη της αρκετή για να οριοθετήσει την ευθύνη του προστήσαντος, καθώς περιλαμβάνει μεγάλη γκάμα περιπτώσεων για τις οποίες με βάση την τελεολογία της διάταξης δεν θα έπρεπε να βαρύνεται ο προστήσας.

Η νομολογία αντίθετα σε πολλές περιπτώσεις υιοθετεί απ' ότι φαίνεται την θεωρία του αναγκαίου μέσου ταυτίζοντας την με τον αναγκαίο όρο της θεωρίας του ισοδυνάμου των όρων. Αρκείται δηλαδή για τη θεμελίωση της ευθύνης του προστήσαντος στο επιχείρημα ότι η

⁹² ΑΠ 957/2003 ΕλλΔνη 2003, 1558, ΑΠ 779/2001 ΕΕργΔ 62, 37.

⁹³ ΕφΑθ 3747/2002 ΕλλΔνη 43, 2002, σελ. 1436.

⁹⁴ ΑΠ 418/2016, ΜΠρ Θεσσαλ 1070/2016.

⁹⁵ ΑΠ 418/2016, ΑΠ 995/2008, ΜΠρ Θεσσαλ 1070/2016.

⁹⁶ Τσολακίδης, *ευθύνη για ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2008.

⁹⁷ Τσολακίδης, *ευθύνη για ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2008.

ζημιογόνος ενέργεια «δεν θα μπορούσε να υπάρξει χωρίς την πρόστηση».⁹⁸ Η θέση αυτή αντικρούεται βεβαίως αν επικεντρωθεί κανείς στον σκοπό της εν λόγω ρύθμισης και στην στάθμιση μεταξύ των συμφερόντων του προστήσαντος από τη μία και του ζημιωθέντος από την άλλη. Ο καταλογισμός της ζημίας σ' ένα πρόσωπο είναι κατ' εξοχήν αξιολογικό - τελολογικό ζήτημα και δεν θα πρέπει επομένως να αντιμετωπίζεται τόσο γενικά.⁹⁹ Αντίθετα θα πρέπει να καταλογίζονται στον προστήσαντα ενέργειες του προστηθέντος που συνδέονται με την επιλογή του να προσλάβει τον προστήσαντα και κατά συνέπεια την επιθυμία του να επεκτείνει το πεδίο δράσης του.

Προκριτέο επομένως στην ελληνική θεωρία και περιορισμένα στη νομολογία¹⁰⁰ φαίνεται να είναι το κριτήριο των τυπικών κινδύνων, σύμφωνα με το οποίο σημασία έχουν οι δραστηριότητες του προστηθέντος που από τη φύση και το σκοπό τους ανάγονται στο πεδίο δράσης του κυρίου της υπόθεσης.

Το κριτήριο των τυπικών κινδύνων

Το κριτήριο του αναγκαίου μέσου, όπως αναλύθηκε ανωτέρω, δεν επαρκεί για την ορθή σύνδεση των ζημιογόνων ενεργειών του προστηθέντος με την ανάθεση κάποιας υπηρεσίας από τον προστήσαντα, καθώς διευρύνει σε μεγάλο βαθμό το πεδίο εφαρμογής της διάταξης και οδηγεί πολλές φορές στο συμπέρασμα ότι η σχέση πρόστησης από μόνη της αρκεί για να θεμελιώσει τον αιτιώδη σύνδεσμο. Για το λόγο αυτό και προς τον σκοπό της αποτελεσματικότερης οριοθέτησης της εσωτερικής αιτιώδους συνάφειας έχει αναπτυχθεί από τη θεωρία και ένα άλλο κριτήριο, αυτό των τυπικών κινδύνων. Αν δηλαδή, η πράξη ή παράλειψη εμπίπτει στους τυπικούς κινδύνους της συγκεκριμένης δραστηριότητας, τότε συνδέεται αξιολογικά μ' αυτήν, ώστε να θεμελιώνει ευθύνη του προστήσαντος.

Στο σημείο αυτό πρέπει να αναζητηθεί ποιοι είναι οι τυπικοί κίνδυνοι που οφείλει να αναμένει ο προστήσας και την ευθύνη των οποίων καλείται να αναλάβει. Από μία πρώτη ματιά φαίνεται ότι μιλάμε και πάλι για μία αόριστη νομική έννοια που χρήζει και αυτή εξειδίκευσης. Ο προσδιορισμός των αόριστων νομικών εννοιών γίνεται πολλές φορές περιπτωσιολογικά. Χρήσιμο εργαλείο για τον προσδιορισμό της έννοιας αποτελούν δηλαδή προγενέστερες περιπτώσεις που παρουσιάζουν ομοιότητες και έχουν ήδη ενταχθεί στον κύκλο των τυπικών κινδύνων. Το επιχείρημα αυτό, το οποίο χρησιμοποιεί την συχνότητα εμφάνισης μίας

⁹⁸ ΑΠ 959/2004, ΕλλΔνη 41, (2004), σ. 1607.

⁹⁹ Παπανικολάου, ΚριτΕ, 1995/1, σελ. 169.

¹⁰⁰ ΕφΠειρ Μον.Ναυτ. 207/2015.

περίπτωσης και της αποδίδει αξιολογική συνάφεια με την έννοια των τυπικών κινδύνων,¹⁰¹ μπορεί να φαίνεται απλοϊκό αλλά εν τέλει μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα αποτελεσματικό, καθώς ομαδοποιεί όμοιες κατηγορίες περιπτώσεων.

Κατά τη νομολογία, η οποία φαίνεται να δέχεται και αυτή το κριτήριο των τυπικών κινδύνων σε αρκετές αποφάσεις της, επιρρίπτονται στον προστήσαντα όλοι οι τυπικοί κίνδυνοι που συνδέονται οργανικά με τη δραστηριότητα, την οποία ανέθεσε στον προστηθέντα, και αν ακόμη προήλθαν επ' ευκαιρία της εκτελέσεως της υπηρεσίας του ή κατά κατάχρηση αυτής και κατά παράβαση των διαταγών ή οδηγιών που του δόθηκαν, καθώς και από κάθε άλλη πράξη, η οποία προήλθε από τη δυνατότητα που παρέσχε η πρόσκτηση στον προστηθέντα προς χρησιμοποίηση για άλλον σκοπό των μέσων που του διατέθηκαν για την εκτέλεση της υπηρεσίας του.¹⁰²

Ξεκινώντας από την παραδοχή ότι οι αδικοπραξίες που τυχόν διαπράττει ο προστηθείς είναι προφανές ότι δεν εντάσσονται εντός των ορίων των καθηκόντων που του ανατέθηκαν από τον προστήσαντα, πρέπει να αναζητηθεί ένας τρόπος σύνδεσης των αδικοπραξιών αυτών με την εκτέλεση της υπηρεσίας που ανατέθηκε από τον προστήσαντα. Συγκεκριμένα, αν πράγματι είχε δοθεί από τον προστήσαντα η εντολή για τέλεση αδικοπραξίας, τότε θα επρόκειτο για συναυτουργία, οπότε θα ευθυνόταν υποκειμενικά και ο ίδιος ο προστήσας κατά 914 ΑΚ και δεν θα τίθετο ζήτημα εφαρμογής της ΑΚ 922 περί αντικειμενικής ευθύνης του προστήσαντος. Επομένως, εφόσον εδώ γίνεται λόγος για αδικοπραξία του προστηθέντος, η οποία συνιστά αυτοτελή αποδοκιμαζόμενη ενέργεια του και αλλότρια πράξη για τον προστήσαντα, θα πρέπει να αναζητηθεί το κριτήριο εκείνο που θα επιτρέψει την σύνδεση της ζημιογόνου ενέργειας με τα ανατεθειμένα καθήκοντα, ακόμα και στην περίπτωση δηλαδή που η ενέργεια αυτή δεν έλαβε χώρα απλώς λόγω εσφαλμένης διεξαγωγής των καθηκόντων από τον προστηθέντα.

Ερωτάται γιατί μία αυτοτελής αδικοπρακτική ενέργεια του προστηθέντος πρέπει να καταλογιστεί στον κύριο της υπόθεσης και η απάντηση βρίσκεται και πάλι στον σκοπό της θέσπισης της ευθύνης του κυρίου της υπόθεσης για ενέργειες των βοηθητικών προσώπων, είτε πρόκειται για ευθύνη από αλλότριες πράξεις κατ' ΑΚ 922 ή ΑΚ 334, είτε από πράξεις οργάνων ενός νομικού προσώπου κατ' ΑΚ 71. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις η λογική παραμένει η ίδια, αφού γίνεται λόγος για αντιστοίχιση των ωφελειών που προκύπτουν από την αξιοποίηση βοηθητικών προσώπων με την ανόρθωση τυχόν ζημιών που προκαλούνται από τη δράση

¹⁰¹ Ρούσσος, Κ., *Αιτιώδης συνάφεια και θεμελίωση ευθύνης κατ' ΑΚ 914, 71 ή κατ' ΑΚ 914, 922*, γνωμοδότηση, ΕλλΔνη 35, 1994, σελ. 1492.

¹⁰² ΑΠ 651/2001 Αρμ 2001, 1475, ΑΠ 765/1984 ΝοΒ 33.607, ΕφΑθ 2909/2002, ΔΕΕ 2002, 10.

αυτών των βοηθητικών προσώπων. Ο κίνδυνος δηλαδή που οι κύριοι μίας υπόθεσης οφείλουν να αναλάβουν συνδέεται με την ανάθεση καθηκόντων σε περισσότερα πρόσωπα, την επακόλουθη επέκταση της εργασίας τους ή της επιχείρησής του και την ταχύτερη εκτέλεση πολλών ενεργειών. Επομένως, ο προστήσας θα πρέπει να επιβαρυνθεί με όσους κινδύνους συνδέονται με την επέκταση της δραστηριότητάς του για την οποία επέλεξε και τον διορισμό περαιτέρω βοηθητικών προσώπων. Αφού όμως ο προστήσας επέλεξε τα συγκεκριμένα πρόσωπα για να επεκτείνει τη δραστηριότητα του, τότε έστω και εμμέσως κάθε ενέργεια των προσώπων αυτών θα συνδέεται αιτιωδώς με την επέκταση της δραστηριότητάς του. Επομένως, μήπως έτσι διευρύνεται και πάλι το πεδίο εφαρμογής της ευθύνης του προστήσαντος και επιστρέφουμε στα οριζόμενα από την θεωρία του αναγκαίου μέσου;

Ο κίνδυνος συνιστά στην ουσία ένα ενδεχόμενο βλάβης των αγαθών του προστήσαντα και ως τυπικοί κίνδυνοι μπορούν να θεωρηθούν οι συνήθεις κίνδυνοι ή όσοι κίνδυνοι οδηγούν σε μία συνάφεια της ζημιογόνου ενέργειας με το είδος και τα ειδικότερα χαρακτηριστικά της ανατεθειμένης δραστηριότητας.¹⁰³ Στην περίπτωση αυτή κριτήριο αποτελεί το κατά πόσον η ζημιογόνος ενέργεια συνιστά συνήθη ή χαρακτηριστική πράξη για την συγκεκριμένη δραστηριότητα. Αλλά με τον τρόπο αυτό αποκλείονται όλες οι ζημιογόνες πράξεις που προκύπτουν από κινδύνους που δεν ανάγονται σε «χαρακτηριστικές» για την εκπλήρωση της δραστηριότητας πράξεις. Η άποψη αυτή αντί να επικεντρώνεται στο σύννηθες του κινδύνου επικεντρώνεται στο σύννηθες ή όχι της πράξης που προκάλεσε την ζημία και σε αντίθεση με την προηγούμενη θέση στενεύει πολύ το πεδίο εφαρμογής της διάταξης. Ορθότερο είναι επομένως να ερευνάται ποιοι κίνδυνοι συνδέονται με την δραστηριότητα, η εκπλήρωση της οποίας έχει ανατεθεί στον προστηθέντα.

Ακολουθώντας έναν ορισμό της έννοιας αυτής, κατά τον οποίο τυπικοί κίνδυνοι είναι οι «κίνδυνοι βλάβης των εννόμων αγαθών τρίτων, οι οποίοι γεννώνται και επαυξάνονται από το είδος και τη φύση της συγκεκριμένης δραστηριότητας και από τις ιδιαίτερες δυνατότητες που αυτή παρέχει στον προστηθέντα»,¹⁰⁴ οδηγούμαστε στην σύνδεση των κινδύνων με την συγκεκριμένη δραστηριότητα που ανατέθηκε στον προστηθέντα και με τις δυνατότητες και τα μέσα που έχει ο τελευταίος στη διάθεση του. Μένει λοιπόν στο σημείο αυτό η οριοθέτηση των δύο αυτών εννοιών, δηλαδή της δραστηριότητας και της δυνατότητας.

Αρχικά ως δραστηριότητα λογίζεται η εκάστοτε ανατεθειμένη δραστηριότητα και όχι η εν γένει δραστηριότητα του προστήσαντος. Για παράδειγμα, μία τράπεζα αναθέτει σε

¹⁰³ Σταθόπουλος, *ΓενΕνοχΔ*, παρ. 7 αριθ. 70, Απ. Γεωργιάδης, *ΓενΕνοχΔ*, παρ. 62, αριθ. 40.

¹⁰⁴ Τσολακίδης, *Ευθύνη για ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2008.

υπαλλήλους τη μεταφορά των μελών του διοικητικού συμβουλίου της, η τυχόν αδικοπραξία των υπαλλήλων κατά τη μεταφορά δεν θα κριθεί με βάση τη δραστηριότητα των τραπεζικών εργασιών με τις οποίες είναι συνήθως επιφορτισμένη η τράπεζα, αλλά με την συγκεκριμένη δραστηριότητα της μεταφοράς των υπαλλήλων.¹⁰⁵ Δεύτερον, ως δυνατότητα ορίζεται όχι απλώς η δυνατότητα να βλάψει ο προστηθείς τα έννομα αγαθά του τρίτου μόνο και μόνο επειδή ήρθε σε επαφή μ' αυτά. Έτσι θα διευρυνόταν κατά πολύ το πεδίο εφαρμογής και θα καταλήγαμε και πάλι κάθε ενέργεια του προστηθέντος να συνδέεται αιτιωδώς με τα καθήκοντα που του έχουν ανατεθεί με βάση τη θεωρία της *conditio sine qua non*. Κρίσιμες είναι οι ιδιαίτερες δυνατότητες, οι ιδιαίτερες περιστάσεις και τα μέσα που έχει στη διάθεση του και κατά πόσον μπορούν αυτά να είναι πρόσφορα για την τέλεση μίας αδικοπραξίας και την επακόλουθη ζημία που προκαλείται. Έτσι για παράδειγμα, ένας θεματοφύλακας, στον οποίο έχει ανατεθεί η φύλαξη ενός αντικειμένου, όπως είναι οι ζωγραφικοί πίνακες, και εκείνος τους ιδιοποιείται παρανόμως, είχε λόγω της θέσης του και της ιδιότητας του τη δυνατότητα να υπεξαιρέσει τους πίνακες, αφού του είχε ανατεθεί από τον κύριο της υπόθεσης η φύλαξη των πινάκων. Κρίσιμη είναι στην ως άνω περίπτωση και η σχέση εμπιστοσύνης που αναπτύσσεται μεταξύ προστηθέντος και κυρίου της υπόθεσης.

Αυτό που εν τέλει πρέπει να γίνεται είναι να συνεκτιμώνται όλα τα δεδομένα προς μία κατεύθυνση στάθμισης των συμφερόντων των δύο πλευρών του κυρίου της υπόθεσης δηλαδή και του ζημιωθέντος. Όλη αυτή η διαδικασία πρέπει να γίνεται με βάση την ματιά ενός μέσου και αντικειμενικού παρατηρητή.

Συμπέρασμα

Τέλος, όλη η διαδικασία του εντοπισμού της ύπαρξης ή όχι εσωτερικής αιτιώδους συνάφειας μεταξύ της ζημιολόγου πράξης ή παράλειψης του προστηθέντα και της ανάθεσης των καθηκόντων από τον προστήσαντα, είναι μία διαδικασία που δεν πρέπει να γίνεται μονομιάς, αλλά να διέρχεται από ορισμένα στάδια. Σε πρώτο στάδιο θα πρέπει δηλαδή να ερευνάτε αν η σχέση πρόσκτησης αποτέλεσε το αναγκαίο μέσο για την επέλευση του ζημιολόγου αποτελέσματος και συνεπώς αν η ζημιολόγος ενέργεια δεν θα είχε επέλθει χωρίς την ύπαρξη σχέσης πρόσκτησης και είναι ανεξάρτητη από αυτήν. Σε δεύτερο και τελικό στάδιο και σε καταφατική απάντηση στην ανωτέρω έρευνα, θα πρέπει να ελέγχεται αν όντως η ζημιολόγος ενέργεια εντάσσεται στον κύκλο των τυπικών κινδύνων της δραστηριότητας που ανατέθηκε, με βάση όσα ορίστηκαν ανωτέρω. Τα στάδια αυτά συνήθως θα είναι

¹⁰⁵ Τσολακίδης, *Ευθύνη για ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2008.

αλληλοσυμπληρούμενα με την έννοια ότι συνήθως αν η ανάθεση της δραστηριότητας δεν αποτέλεσε το αναγκαίο μέσο για την επέλευση του ζημιογόνου αποτελέσματος, τότε το αποτέλεσμα αυτό δεν αποτελεί και πραγμάτωση ενός τυπικού κινδύνου.

922 ΑΚ και ομοιότητες με 71 ΑΚ

Τα κοινά σημεία των δύο διατάξεων

Οι διατάξεις των άρθρων 71 ΑΚ και 922 ΑΚ, καθώς και αυτή του άρθρου 334 ΑΚ για την οποία δεν γίνεται εκτενής αναφορά στην παρούσα μελέτη, αποτελούν ένα ενιαίο σύστημα διατάξεων γι' αυτό και αξίζει να τις μελετά κανείς από κοινού. Εντάσσονται όλες σε μία ομάδα διατάξεων κοινό χαρακτηριστικό των οποίων είναι η ευθύνη του κυρίου, του οικονομικά υπεύθυνου για μία συναλλαγή, είτε πρόκειται για νομικό, είτε για φυσικό πρόσωπο, για τις πράξεις και τις παραλείψεις προσώπων που δρουν προς εκτέλεση των καθηκόντων που έχουν ανατεθεί από τον κύριο της υπόθεσης, ο οποίος συνηθίζεται να αποκαλείται οικονομικός κύριος.

Κοινός τόπος των διατάξεων αυτών είναι η μετάθεση της ευθύνης από τον «φυσικώς» υπαίτιο μίας παράνομης πράξης προς τον «νομικώς» υπαίτιο αυτής,¹⁰⁶ χωρίς όμως να αποκλείεται και η ευθύνη του πρώτου. Με άλλα λόγια καθιερώνουν οι διατάξεις αυτές, μαζί με ορισμένες άλλες διατάξεις του αστικού κώδικα,¹⁰⁷ την γνήσια αντικειμενική ευθύνη προς αποζημίωση σε απόκλιση από τον γενικό κανόνα του άρθρου 330 ΑΚ που εισάγει την ευθύνη λόγω πταίσματος του ζημιώσαντος.¹⁰⁸ Εισάγουν δηλαδή μία εξαίρεση από τη βασική αρχή που ισχύει στο δίκαιο της αστικής ευθύνης, σύμφωνα με την οποία ένα πρόσωπο ευθύνεται υποκειμενικά για τις δικές του κατά κανόνα υπαίτιες πράξεις, θεμελιώνοντας τη δυνατότητα αντικειμενικής ευθύνης.¹⁰⁹ Φυσικά η δικαιολόγηση της αντικειμενικής ευθύνης στις διατάξεις αυτές μπορεί να θεμελιωθεί σε διαφόρους λόγους, οι οποίοι θα αναλυθούν κατωτέρω και ανάγονται στον σκοπό των εν λόγω κανόνων και στα συμφέροντα που θέλουν να προστατεύσουν.

Οι διαφοροποιήσεις στην εφαρμογή των δύο διατάξεων

Η βασική διαφορά των διατάξεων αυτών εντοπίζεται στον τρόπο με τον οποίο θεμελιώνεται η ευθύνη. Ειδικότερα, στο μεν άρθρο 71 ΑΚ γίνεται λόγος για ευθύνη του νομικού προσώπου από ίδιες πράξεις του που εκτελούνται δια των οργάνων του, ενώ στο δε άρθρο 922 ΑΚ καθιερώνεται ευθύνη του προστήσαντος για αλλότριες πράξεις. Συγκεκριμένα, η ευθύνη του νομικού προσώπου είναι ευθύνη από ίδιες πράξεις. Καταλογίζονται δηλαδή,

¹⁰⁶ Αρχανιωτάκης Γ., *Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου*, 1989.

¹⁰⁷ Βλ. Αρ. ΑΚ 926.

¹⁰⁸ Σταθόπουλος Μ., *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο*, 4η έκδοση, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2004.

¹⁰⁹ Σταθόπουλος Μ., *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο*, 4η έκδοση, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2004.

σύμφωνα με την ΑΚ 71, στο νομικό πρόσωπο οι πράξεις και οι παραλείψεις των οργάνων του ως πράξεις και παραλείψεις του ίδιου του νομικού προσώπου.¹¹⁰ Το νομικό πρόσωπο όμως δεν διαθέτει ούτε τη δυνατότητα να πράττει, ούτε την ικανότητα προς καταλογισμό και γι' αυτό με τη διάταξη ΑΚ 71 θεμελιώνεται η ικανότητα προς καταλογισμό του νομικού προσώπου δια μέσου των οργάνων του. Στην ουσία η διάταξη αυτή δίνει στο νομικό πρόσωπο το περιθώριο να ευθύνεται για τις δικές του πράξεις. Δεν περιττεύει η διάταξη αυτή, όπως έχει υποστηριχθεί ενόψει του γεγονότος ότι οι διατάξεις των άρθρων 334 και 922 ΑΚ επεκτείνουν την εφαρμογή τους και στα νομικά πρόσωπα, καθώς χωρίς τη διάταξη του άρθρου 71 ΑΚ το νομικό πρόσωπο δεν θα μπορούσε ενταχθεί στο ευρύτερο σύστημα της ευθύνης του αστικού κώδικα και να υπέχει υποχρέωση αποζημίωσης. Φυσικά το νομικό πρόσωπο ενεργεί δια των οργάνων του, αλλά τα όργανα που εκπροσωπούν το νομικό πρόσωπο είναι μία έννοια κατά πολύ στενότερη από αυτή των προστηθέντων και των βοηθητικών προσώπων. Τα όργανα του νομικού προσώπου είναι το μέσο που έχει αυτό για να δικαιοπρακτεί αλλά και να αδικοπρακτεί. Αντιθέτως, οι διατάξεις των άρθρων ΑΚ 334 και ΑΚ 922 καθιερώνουν ευθύνη από αλλότριες πράξεις.¹¹¹ Συγκεκριμένα, καταλογίζονται στον προστήσαντα και στον κύριο της υπόθεσης οι ενέργειες των βοηθητικών προσώπων, όχι ως ίδιες ενέργειες, αλλά ως αυτοτελείς αδικοπραξίες, για τις οποίες υπέχει ευθύνη πέρα από το δρών πρόσωπο και ο κύριος της υπόθεσης λειτουργώντας σαν ένα είδος «αστικού εγγυητή».¹¹²

Οι διατάξεις αυτές έχουν χαρακτηριστεί ως διατάξεις με αμοιβαίο αποκλεισμό, καθώς η διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής της μίας οδηγεί στην συρρίκνωση του πεδίου εφαρμογής της άλλης και αντίστροφα. Αν και κατά κανόνα η εφαρμογή της μίας διάταξης οδηγεί στον αποκλεισμό της άλλης, συνήθως η νομολογία επικαλείται και τις δύο διατάξεις στο διατακτικό των αποφάσεων της προκειμένου να θεμελιώσει τη νομική βάση των αποφάσεων της.¹¹³ Βέβαια, όποτε δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις της ΑΚ 71 ως προς την έννοια του αντιπροσωπευτικού οργάνου, τότε τίθεται σε εφαρμογή η ΑΚ 922 η οποία και εφαρμόζεται για πρόσωπα που εντάσσονται γενικώς στον κύκλο δραστηριοτήτων του νομικού προσώπου και δεν περιορίζεται σε όργανα με καταστατική εξουσία εκπροσώπησης. Οι ενέργειες δηλαδή των υπολοίπων οργάνων που δρουν για λογαριασμό του νομικού προσώπου θεωρούνται αλλότριες ενέργειες και γι' αυτές εφαρμόζεται η ΑΚ 922. Για τη σχέση πρόσκτησης αρκεί και

¹¹⁰ Αρχανιωτάκης Γ., *Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου*, 1989.

¹¹¹ Μπαλής, *Γενικές Αρχές*, σελ. 64, Γαζής, *Γενικές Αρχές*, τόμ. Β' 2, Τα νομικά πρόσωπα, σελ. 65, Κρητικός σε Γεωργιάδη / Σταθόπουλου, ΑΚ, υπό άρθρο 71, αριθ. 1, Γεωργιάδη, *Γενικές Αρχές*, σελ. 179.

¹¹² Τσολακίδης, *Ευθύνη για ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2008.

¹¹³ Τσολακίδης, *Ευθύνη για ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2008, ΑΠ 123/2019.

χαλαρή εξάρτηση η οποία συνίσταται στην παροχή εκ μέρους του κυρίου της υπόθεσης εντολών ή γενικών οδηγιών, καθώς επίσης στην επίβλεψη και έλεγχο της εκτέλεσης της υπηρεσίας.¹¹⁴

Οι ενέργειες των προσώπων που εντάσσονται στο υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής της έννοιας του οργάνου υπό τη νέα διασταλτική σημασία του όρου θέτουν σε εφαρμογή την διάταξη της ΑΚ 71. Οι αδικοπραξίες επομένως των οργάνων αυτών, σύμφωνα με το ισχύον καθεστώς καταλογίζονται στο νομικό πρόσωπο ως δικές του αδικοπραξίες και όχι ως αλλότριες πράξεις. Υπό το σκεπτικό αυτό, αν οι ενέργειες αυτές καταλογιστούν στο νομικό πρόσωπο ως ίδιες ενέργειες δεν μπορούν ταυτόχρονα να καταλογιστούν σ' αυτό και ως αλλότριες πράξεις. Όσα όργανα δηλαδή εντάσσονται στο υποκειμενικό πεδίο εφαρμογής της ΑΚ 71 ως όργανα που αντιπροσωπεύουν το νομικό πρόσωπο, δεν μπορούν ταυτόχρονα να θεωρηθούν και προστηθέντες αυτού, αφού αυτό θα προϋπέθετε ότι στον προστήσαντα καταλογίζονται οι πράξεις και οι παραλείψεις ενός άλλου αυτοτελούς προσώπου, είτε φυσικού, είτε νομικού.¹¹⁵ Συνεπώς, εννοιολογικά η εφαρμογή της ΑΚ 71 αποκλείει την εφαρμογή της ΑΚ 922 και υπό την έννοια αυτή πρόκειται για διατάξεις με αμοιβαίο αποκλεισμό. Όσον αφορά τα λοιπά πρόσωπα που δρουν για λογαριασμό του νομικού προσώπου, χωρίς να μπορούν να υπαχθούν στο πεδίο της ΑΚ 71 γιατί δεν αντλούν την εξουσία τους από το καταστατικό ή κάποιο άλλο οργανωτικό κείμενο, αυτά τα πρόσωπα πράγματι θεωρούνται προστηθέντες και οι πράξεις τους καταλογίζονται στο νομικό πρόσωπο ως αλλότριες πράξεις και όχι ως πράξεις ή παραλείψεις του ίδιου του νομικού προσώπου.¹¹⁶

Η νομολογία μάλιστα έχει υποστηρίξει τη θέση, σύμφωνα με την οποία, όταν ο ζημιώσας είναι όργανο του νομικού προσώπου, εφαρμόζεται τότε η διάταξη του άρθρου 71 ΑΚ ως ειδικότερη της διάταξης του άρθρου 922 ΑΚ ως προς το ενδιαμέσο πρόσωπο που προκάλεσε τη ζημία.¹¹⁷ Η ευθύνη όμως του νομικού προσώπου για πράξεις των υπολοίπων προσώπων που δεν εντάσσονται στην έννοια του οργάνου θεμελιώνεται στο άρθρο 922 ΑΚ.¹¹⁸ Σύμφωνα πάλι με την ως άνω απόφαση οι προϋποθέσεις ευθύνης του νομικού προσώπου είναι ταυτόσημες και στην περίπτωση του άρθρου 71 ΑΚ και σ' αυτήν του άρθρου 922 ΑΚ, υπό την έννοια ότι ο όρος "κατά την εκτέλεση των καθηκόντων", δεν πρέπει να ερμηνεύεται με διαφορετικό τρόπο στις δύο διατάξεις.

¹¹⁴ ΑΠ 1145/2018, ΑΠ 181/2016, ΑΠ 182/2015.

¹¹⁵ Τσολακίδης, *Ευθύνη για ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2008.

¹¹⁶ Τσολακίδης, *Ευθύνη για ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2008. σελ. 140.

¹¹⁷ ΕφΛαρ 274/2004.

¹¹⁸ Σταθόπουλος, Σταθοπούλου - Γεωργιάδη, άρθρο 922 ΑΚ, αριθ. 9, ΕφΠατρ. 680/2009.

Οι διευθύνοντες υπάλληλοι, οι οποίοι συνήθως λαμβάνουν σημαντικές αποφάσεις για ένα περιορισμένο πεδίο δράσης της εταιρίας τους, είναι ορθότερο να αντιμετωπίζονται ως προστηθέντες και όχι ως όργανα του νομικού προσώπου, ενεργοποιώντας την εφαρμογή της διάταξης ΑΚ 922. Είναι δηλαδή καλύτερο τα πρόσωπα που επικεντρώνουν τη δράση τους σε συγκεκριμένους τομείς της δραστηριότητας μιας επιχείρησης να αντιμετωπίζονται ως προστηθέντες. Εξάλλου, δεν αποτελεί εμπόδιο το γεγονός ότι λαμβάνουν σημαντικές αποφάσεις και έχουν ικανό περιθώριο πρωτοβουλίας, αφού όπως λέχθηκε ανωτέρων αρκεί και η γενική παροχή οδηγιών και εντολών. Αντιθέτως, δεν μπορούν να αντιμετωπισθούν ως όργανα του νομικού προσώπου, καθώς δεν αντλούν την εξουσία τους ούτε από το καταστατικό, αλλά ούτε από κάποιον κανονισμό λειτουργίας. Σε εταιρικά σχήματα με έντονο το στοιχείο του καταμερισμού της εργασίας στο εσωτερικό τους προκρίνεται η εφαρμογή της ΑΚ 922 αντί της ΑΚ 71. Το επιχείρημα αυτό συνδέεται και με τον καταλογισμό της γνώσης στα νομικά πρόσωπα, καθώς, όπου υπάρχει έντονος καταμερισμός, οι αρμοδιότητες είναι χωρισμένες με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι αδύνατον να κατέχουν όλοι την κρίσιμη γνώση την κρίσιμη χρονική στιγμή.¹¹⁹ Αν λοιπόν εφαρμοστεί η ΑΚ 71, τότε η ευθύνη του οργάνου θα ισοδυναμεί με αυτή του νομικού προσώπου και θα καταλογιστεί στο τελευταίο μία ενέργεια που δεν μπορεί να του καταλογιστεί λόγω έλλειψης γνώσεως του οργάνου. Δεν συμβαίνει το ίδιο όμως όταν το νομικό πρόσωπο ευθύνεται για αλλότριες πράξεις, όπως στην περίπτωση της ΑΚ 922.

Τα διευθυντικά όμως στελέχη με μεγάλο περιθώριο ανάπτυξης πρωτοβουλιών στη δράση τους ευθύνονται κατά την ΑΚ 71 ως όργανα του νομικού προσώπου, καθώς με τις αποφάσεις τους και τις πράξεις τους πολλές φορές χαράσσουν την πολιτική του νομικού προσώπου και καθορίζουν την πορεία του. Το επιχείρημα αυτό συνδέεται και τις μεγάλες αμοιβές που συνήθως λαμβάνουν τα διευθυντικά στελέχη, όπως και τα μέλη του ΔΣ, καθώς όπως αναλύθηκε ανωτέρω τα μέλη του ΔΣ έχουν έναν ρόλο οργανικό όσον αφορά το έργο τους σε μία ανώνυμη εταιρία.¹²⁰ Τέλος σε μία προσπάθεια οικονομικής ανάλυσης του επιχειρήματος αυτού και διενέργειας μίας στάθμισης κόστους – οφέλους, όσο αυξάνονται οι αμοιβές των οργάνων του νομικού προσώπου, τόσο θα πρέπει να αυξάνεται και ο κίνδυνος που αναλαμβάνουν. Επομένως, ως όργανα του νομικού προσώπου που έχουν την υποχρέωση να εκφράζουν τη βούληση του προς τα έξω αναπτύσσουν και την ανάλογη σχέση

¹¹⁹ Λιάπης, *Η γνώση στα νομικά πρόσωπα*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2009.

¹²⁰ Γ. Σωτηρόπουλου, *Η ευθύνη των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου για επιχειρηματικές επιλογές. Η ισχύς του «Business Judgment Rule» στην Ελλάδα*, ΔΕΕ, 7/2003, σελ. 773.

εμπιστοσύνης με την εταιρία τους και συνακόλουθα αναγκάζονται να καταβάλουν τη δέουσα προσοχή και επιμέλεια στις συναλλαγές τους.

Ο σκοπός των κανόνων ΑΚ 71 και ΑΚ 922 και η δικαιολόγηση του με βάση την οικονομική ανάλυση του δικαίου

Κοινός τόπος των δύο αυτών διατάξεων είναι η θεμελίωση της αντικειμενικής ευθύνης ενός προσώπου, φυσικού ή νομικού, για ζημιογόνες ενέργειες άλλων προσώπων. Η επιλογή αυτή του νομοθέτη ανάγεται στην προστασία και στην εξισορρόπηση κάποιων συμφερόντων. Συγκεκριμένα, αναγόμενοι σε κανόνες ερμηνείας του δικαίου, παρατηρούμε ότι πίσω από κάθε κανόνα κρύβεται και κάποιο συμφέρον άξιο προστασίας και επομένως κάθε κανόνας δικαίου ενέχει μία σύγκρουση και μία επακόλουθη προσπάθεια στάθμισης αντιτιθέμενων συμφερόντων.¹²¹

Στις εν λόγω διατάξεις τα συμφέροντα που έρχεται ο εκάστοτε εφαρμοστής του δικαίου να σταθμίσει, είναι από τη μία το συμφέρον κυρίου της υπόθεσης, ο οποίος επιθυμεί την αποτελεσματικότερη διεκπεραίωση των υποθέσεων του με τα λιγότερα δυνατά κόστη και από την άλλη το συμφέρον του τρίτου που έρχεται σε επαφή με κάποιο ενδιαμέσο πρόσωπο, αλλά εμπιστεύεται τον κύριο της υπόθεσης για την καλύτερη δυνατή επιμέλεια των υποθέσεων του.

Όσον αφορά το συμφέρον του κυρίου της υπόθεσης, ο τελευταίος πολλές φορές χρησιμοποιεί βοηθητικά πρόσωπα, ώστε να επεκτείνει τη δραστηριότητα του, να επιμεληθεί καλύτερα των υποθέσεων του και εν τέλει να έχει μεγαλύτερο κέρδος. Η περίπτωση των νομικών προσώπων και των οργάνων τους είναι λίγο διαφορετική. Τα όργανα αποτελούν αναπόσπαστο συστατικό των νομικών προσώπων, καθώς μόνο μέσω αυτών εκφράζουν τη βούληση τους και αναπτύσσουν τη δραστηριότητα τους. Η λογική όμως παραμένει σε μεγάλο βαθμό η ίδια και στις δύο περιπτώσεις, καθώς είτε μέσω των οργάνων, είτε μέσω βοηθητικών προσώπων, οι εμφανιζόμενοι προς τα έξω ως κύριοι της υπόθεσης αποκομίζουν οφέλη από τις δραστηριότητες των προαναφερόμενων προσώπων. Οι τρίτοι από την άλλη που συναλλάσσονται αμέσως με τα όργανα των νομικών προσώπων ή με προστηθέντες υπαλλήλους, γνωρίζουν ότι εμμέσως συναλλάσσονται με το νομικό πρόσωπο ή με τον κύριο της υπόθεσης. Με άλλα λόγια μπορεί στην πράξη να χρησιμοποιήθηκαν τα βοηθητικά πρόσωπα ή τα όργανα των νομικών προσώπων, αλλά οι τρίτοι εμπιστεύτηκαν τους εμμέσως συναλλαχθέντες.

¹²¹ Βλ. Θεωρία στάθμισης συμφερόντων, Heck.

Στην περίπτωση του άρθρου 71 ΑΚ, με τη θεμελίωση της αντικειμενικής ευθύνης του νομικού προσώπου ως υπεύθυνου για τις παράνομες πράξεις και παραλείψεις των οργάνων του, ο νομοθέτης παραχωρεί στην ουσία στον ζημιωθέντα τρίτο έναν ακόμη οφειλέτη, πέραν του ίδιου του οργάνου που προέβη στη ζημιογόνο ενέργεια.¹²² Ο οφειλέτης αυτός, ιδίως όταν πρόκειται για κεφαλαιουχικές εταιρίες, είναι κατά κανόνα οικονομικά ισχυρότερος από το φυσικό πρόσωπο που προξένησε τη ζημία και επομένως παρέχει στον τρίτο μία εξασφάλιση ότι πράγματι θα αποκατασταθεί η ζημία.

Όσον αφορά την περίπτωση του άρθρου 922 ΑΚ, έχει υποστηριχθεί ότι ο προστήσας αποτελεί ένα είδος αστικού εγγυητή.¹²³ Στην ουσία δίνει στον τρίτο συναλλασσόμενο κάποιου είδους ασφάλεια ότι, αν η διεκπεραίωση της υπόθεσης από το βοηθητικό όργανο δεν ολοκληρωθεί με επιτυχία και προκληθεί ζημία στον τρίτο, τότε ο τελευταίος δεν θα μείνει απροστάτευτος, αλλά θα μπορεί να αναζητήσει τη ζημία από τον κύριο της υπόθεσης, με τον οποίο είχε εξάλλου πρόθεση να συναλλαχθεί εξαρχής. Επομένως, δεν πρόκειται απλώς για έναν αμέτοχο τρίτο, ο οποίος εγγυάται την παρέμβαση του σε περίπτωση πρόκλησης ζημίας, αλλά είναι ο ίδιος ο κύριος της υπόθεσης που έδωσε εντολή στον προστηθέντα να ενεργήσει για λογαριασμό του εμπλεκόμενος προσωπικά με την υπόθεση και επωφελούμενος την επέκταση της δραστηριότητας του.

Επομένως, και στις δύο αυτές διατάξεις περισσότερη σημασία για τον ζημιωθέντα τρίτο έχει ποιος είναι ο οικονομικός κύριος της υπόθεσης, ποιος έχει δηλαδή στην πράξη τη δυνατότητα να τον αποζημιώσει, παρά ποιος πράγματι προέβη στην ζημιογόνο ενέργεια. Ο προστήσας στην περίπτωση του 922 ΑΚ και το νομικό πρόσωπο στην περίπτωση του 71 ΑΚ είναι οι οικονομικοί κύριοι της υπόθεσης, αυτοί δηλαδή που ωφελούνται από την ενέργεια των βοηθητικών προσώπων ή των οργάνων τους.

Κατά τη θεωρία των επαγγελματικών κινδύνων, αυτός που αντλεί οφέλη από μία επικίνδυνη δραστηριότητα, είναι δίκαιο να επιβαρύνεται και με την ανόρθωση των ζημιών των τρίτων που οφείλονται σε αυτή τη δραστηριότητα να αναλαμβάνουν και τους αντίστοιχους κινδύνους.¹²⁴ Οι οικονομικοί κύριοι της υπόθεσης, μέσω των βοηθητικών προσώπων και των οργάνων, επεκτείνουν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα και προσδοκούν πρόσθετα κέρδη. Είναι συνεπώς αναγκαίως συνεχόμενο ότι ο κύριος της υπόθεσης οφείλει να αντισταθμίσει τα οφέλη από την επέκταση της δραστηριότητας του με το κόστος της

¹²² Γεράσιμος Σ. Γασπαρινάτος, *Η Αστική Ευθύνη της Διοίκησης των Κεφαλαιουχικών Εταιριών*, Νομική Βιβλιοθήκη, 2006.

¹²³ Τσολακίδης, *Ευθύνη για ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων*, Αθήνα - Κομοτηνή, 2008.

¹²⁴ ΑΠ 995/2008. Η θεωρία των επαγγελματικών κινδύνων αναπτύχθηκε στη Γαλλία τα τέλη του 19^{ου} αιώνα από τους Saleilles και Josserand.

ενδεχόμενης αποτυχημένης έκβασης αυτής και να αναλαμβάνει την κάλυψη ενδεχόμενης ζημίας.¹²⁵

Συμπερασματικά, στις σύγχρονες κοινωνίες που πρωτοστατούν ολοένα και περισσότερο οι μεγάλες επιχειρήσεις και αυξάνεται το φαινόμενο του καταμερισμού της εργασίας, γεννάται συνεχώς η ανάγκη να εξισορροπηθούν τα αντικρουόμενα συμφέροντα των κοινωνιών του δικαίου. Για γίνει αυτό καθίσταται πολλές φορές απαραίτητη η απόδοση της ευθύνης, ως προς την ανόρθωση της προκληθείσας ζημίας, και σε άλλα πρόσωπα, τα οποία δε βαρύνονται με υπαιτιότητα. Υπό το πρίσμα αυτό θεσπίστηκε η ευθύνη ενός υποκειμένου για αλλότρια πράξη ή παράλειψη, αφού η εμμονή στην αρχή της υποκειμενικής θα προκαλούσε προβλήματα στην ασφάλεια των συναλλαγών και δεν θα λάμβανε υπόψη την σύγχρονη συναλλακτική πραγματικότητα.

¹²⁵ Richard A. Posner, «*The Economic Approach to Law*», 53 Texas Law Review 757, 1975, Χατζής Α., *Η οικονομική ανάλυση του δικαίου των συμβάσεων*, Digesta, Γ' τεύχος, 2003, σελ. 327.

Επίλογος

Οι διατάξεις των άρθρων 71 ΑΚ και 922 ΑΚ, έχουν έναν διαχρονικό χαρακτήρα και αποτελούν ένα συνεχώς εξελισσόμενο αντικείμενο συζητήσεων και μελέτης, προσαρμοσμένες πάντοτε στις διαφορετικές ανάγκες της πραγματικότητας.

Το νομικό πρόσωπο από τη μία, ιδίως στην σύγχρονη και εξελιγμένη του μορφή, όπως είναι αυτή των μεγάλων κεφαλαιουχικών εταιριών, αποτελεί πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη προβληματισμών όσον αφορά στην έννοια των οργάνων που το αντιπροσωπεύουν. Ο καταμερισμός της εργασίας είναι πλέον τόσο έντονος που η σύλληψη του νομικού προσώπου ως μία οργανική ενότητα αποβαίνει αναχρονιστική. Μπορεί για παράδειγμα το διοικητικό συμβούλιο στις ανώνυμες εταιρίες να θεωρείται στην ουσία το όργανο που αντιπροσωπεύει το νομικό πρόσωπο, ωστόσο, το ίδιο το ΔΣ συχνά κατανέμει αρμοδιότητες που δεσμεύουν την εταιρία προς τα έξω σε άλλα πρόσωπα, τα οποία κάποιες φορές είναι υψηλόβαθμα στελέχη με έντονο περιθώριο πρωτοβουλίας στη λήψη αποφάσεων. Δημιουργείται επομένως ένας εύλογος προβληματισμός στον εφαρμοστή του δικαίου αναφορικά με το κατά πόσον θα εντάξει τα εν λόγω πρόσωπα στην έννοια του οργάνου και θα εφαρμόσει το άρθρο ΑΚ 71, ή θα ακολουθήσει την πιο ασφαλή εκδοχή παραμένοντας πιστός στο γράμμα του νόμου και θα επικαλεστεί το άρθρο ΑΚ 922.

Οι δύο αυτές διατάξεις, εκκινώντας από την κοινή βάση της αντικειμενικής ευθύνης του κυρίου της υπόθεσης για πταισματικές ενέργειες άλλων προσώπων, θέτουν συχνά τον εφαρμοστή του δικαίου σε προβληματισμούς αναφορικά με την επιλογή της μίας ή της άλλης διάταξης, με αποτέλεσμα πολλές φορές να οδηγείται η νομολογία στη λύση της συρροής των δύο άρθρων. Η λύση αυτή δεν είναι ορθή, καθώς μιλάμε για διατάξεις με αμοιβαίο αποκλεισμό. Συγκεκριμένα, η μία διάταξη, αυτή του άρθρου 71 ΑΚ, ακολουθώντας την οργανική θεωρία υιοθετεί την ευθύνη από ίδιες πράξεις, σε αντίθεση με τη διάταξη του άρθρου 922 ΑΚ που υιοθετεί την ευθύνη από αλλότριες πράξεις.

Τέλος, το ζήτημα του σκοπού των διατάξεων αυτών, το οποίο διατρέχει την παρούσα μελέτη στο σύνολο της, είναι στην ουσία και η αιτία πίσω από τη διαχρονικότητα των διατάξεων αυτών. Μπορεί η εξέλιξη των κοινωνιών να δημιουργήσε ολοένα και περισσότερο την ανάγκη για την αποτελεσματικότερη διασφάλιση των συμφερόντων των δύο πλευρών, ωστόσο, από την εισαγωγή του ΑΚ υφίσταται η ανάγκη ανάθεσης καθηκόντων σε βοηθητικά πρόσωπα και το επακόλουθο πρόβλημα της κάλυψης τυχόν ζημιών από τον κύριο της υπόθεσης που στην πράξη φέρει και τον συναλλακτικό κίνδυνο. Η ανάγκη αυτή συνδέεται με την εγγενή επιθυμία των κυρίων μίας υπόθεσης για συνεχή επέκταση της δραστηριότητάς τους

και μεγιστοποίηση των κερδών τους. Αυτή την επιθυμία έρχονται να εξισορροπήσουν αυτές οι διατάξεις, θέτοντας τους κύριους μιας υπόθεσης υπεύθυνους για την επιλογή των βοηθητικών προσώπων και για την κάλυψη ζημιών σε τρίτους που οι τελευταίοι προξένησαν.

Βιβλιογραφία

1. Αρχανιωτάκης Γ., *Η αστική ευθύνη του νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου*, 1989.
2. Αρχανιωτάκης Γ., *Το κριτήριο του αναγκαίου μέσου και η υπαιτιότητα του προστηθέντος ως στοιχείο εφαρμογής της ΑΚ 922, Παρατηρήσεις στην ΕφΑθ 128/2002*, ΕπισκεΔ 8 (2002), σ. 520-525.
3. Βαθρακοκοίλης Β, *Αναλυτική ερμηνεία – νομολογία Αστικού Κώδικος*, Α', 3^η έκδοση, Αθήνα, 1999.
4. Γ. Σωτηρόπουλου, *Η ευθύνη των μελών του Διοικητικού Συμβουλίου για επιχειρηματικές επιλογές . Η ισχύς του «Business Judgment Rule» στην Ελλάδα*, ΔΕΕ, 7/2003, σελ. 773.
5. Γαζής Α., *Περί την έννοια του βοηθού εκπλήρωσης και του προστηθέντος*, στον τόμο: Έραννον προς Γεώργιο Σ. Μαριδάκη, Τόμος Β', Αθήναι 1963.
6. Γαζής, Αν., *Γενικά Αρχαί του Αστικού Δικαίου*, τομ. Β' 2, Τα Νομικά Πρόσωπα, 1974.
7. Γαζης, Αν., *Η υπό οφειλέτου χρησιμοποίηση έτερων προσώπων εν τη εκπληρώσει της παροχής*, σε τιμ. τόμ. ΑΠ 1963, σελ. 285.
8. Γεωργιάδης Απ., *Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου*, 4^η έκδοση, Αθήνα – Κομοτηνή, 2012.
9. Γεωργιάδης Απ., *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο*.
10. Δεληγιάννης Ι.- Κορνηλάκης Π., *Ενοχικό Δίκαιο, Ι, ΙΙ, ΙΙΙ*, Θεσσαλονίκη, 1992.
11. Κιτσαράς Λ., σε Ρούσσος Κ., *Δίκαιο Νομικών Προσώπων*, Δίκαιο και Οικονομία, 2010.
12. Κορνηλάκης Π., *Η ευθύνη από διακινδύνευση*, Θεσσαλονίκη, 1982.
13. Κρητικός, Α. σε Γεωργιάδη / Σταθόπουλου, ΑΚ, άρθρα 70,71.
14. Λιάππης Δημ., *Η γνώση στα νομικά πρόσωπα*, Αθήνα – Κομοτηνή, 2009
15. Μάρκου, Ι. *Ο χαρακτήρας της έννομης σχέσης της διοίκησης στην ανώνυμη εταιρία - Προσπάθεια ένταξης της στο ενοχικό δίκαιο*, ΕλλΔνη 41, 2000, σελ. 293.
16. Μιχαηλίδης - Νουάρος Γ., *Το πρόβλημα της ευθύνης του προστήσαντος δια την κατά «κατάχρηση της υπηρεσίας» προξενηθείσα ζημία*, ΕΕΝ 1956, σελ. 801.
17. Παναγιώτης Κ. Παναγιώτου, *Η Εσωτερική και Εξωτερική ευθύνη μελών ΔΣ στην ΑΕ μετά τον Ν. 4548/2018*, ΕλλΔνη 6/2018, 59, σελ. 1601-1616.
18. Παπανικολάου, ΚριτΕ, 1995/1, σελ. 169.
19. Ρόκας Ν. *Εμπορικές Εταιρίες*, 5^η έκδοση, Αθήνα – Κομοτηνή, 2006.
20. Ρούσσος Κ., *Δίκαιο Νομικών Προσώπων*, Δίκαιο και Οικονομία, 2010.

21. Ρούσσος, Κ., *Αιτιώδης συνάφεια και θεμελίωση ευθύνης κατ' ΑΚ 914, 71 ή κατ' ΑΚ 914, 922*, γνωμοδότηση, ΕλλΔνη 35, 1994, σελ. 1492.
22. Σταθόπουλος Μ., *Γενικό Ενοχικό Δίκαιο*, 4^η έκδοση, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, 2004.
23. Σταθόπουλος, Σταθοπούλου - Γεωργιάδη, άρθρο 922 ΑΚ, αριθ. 9, ΕφΠατρ. 680/2009.
24. Τσολακίδης Ζ., *Ευθύνη για ενέργειες βοηθών εκπλήρωσης και προστηθέντων*, Αθήνα – Κομοτηνή, 2008.
25. Χατζής Α., *Η οικονομική ανάλυση του δικαίου των συμβάσεων*, Digesta, Γ' τεύχος, 2003, σελ. 327.
26. Richard A. Posner, «*The Economic Approach to Law*», 53 Texas Law Review 757 (1975).

Νομολογία

- ΑΠ 1/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 1071/2009, ΝοΒ 57, 2393.
ΑΠ 1145/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 116/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 121/2002, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 123/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 1329/2017, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 1443/2006, ΝοΒ 2007, 670-1.
ΑΠ 1485/2010, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 1510/2006, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 1533/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 1615/1999, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 179/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 181/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 182/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 253/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 290/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 351/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 355/2013, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 368/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 380/2008, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

ΑΠ 418/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 418/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 427/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 472/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 54/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 651/2001, Αρμ 2001, 1475.
ΑΠ 765/1984, ΝοΒ 33.607,
ΑΠ 779/2001, ΕΕργΔ 62, 37.
ΑΠ 929/2004, ΕλλΔνη 46 (2005), σ. 1659.
ΑΠ 93/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 957/2003 ΕλλΔνη 2003, 1558.
ΑΠ 959/2004, ΕλλΔνη 41, (2004), σ. 1607.
ΑΠ 974/2018, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 988/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΑΠ 995/2008, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΕφΠειρ 207/2015, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΕφΑθ 1575/2006, ΕλλΔνη 47, 1471.
ΕφΑθ 2909/2002, ΔΕΕ 2002, 10.
ΕφΑθ 3747/2002 ΕλλΔνη 43, 2002, σ. 1436.
ΕφΑθ 46/2019, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΕφΑθ 7910/2002, ΔΕΕ 9 (2003), σ. 630.
ΕφΘεσ 1804/2004, ΕΕπμΔ 56 (2005), σ. 36.
ΕφΘεσσαλ 2967/2005, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΕφΛαρ 274/2004. ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΕφΠειρ 14/2019 ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΕφΠειρ 888/1984, ΝοΒ 1985, 307.
ΜΠρΘεσσαλ 1070/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΜπρΘεσσαλ 1070/2016, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.
ΠΠρΑθ 4886/1997, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.